

JOSEP PERARNAU I ESPELT

GUIU TERRENA CRITICA ARNAU DE VILANOVA
EDICIÓ DE LA «QUAESTIO UTRUM PER NOTITIAM
SACRAE SCRIPTURAE POSSIT DETERMINATE SCIRI
TEMPUS ANTICHRISTI»

En apèndix, tres fragments de teòlegs contemporanis relatius a la tesi
escatològica arnaldiana

Tal com ja sabem per la introducció als dos textos d'Arnau de Vilanova publicats en l'article anterior, el fet que ell fes públic el seu *De tempore adventus Antichristi* (o, més ben dit, el *De consummatione saeculi*, part inicial del mateix) aprofitant una estada a París l'any 1299, provocà una reacció dels mestres de la Facultat de Teologia d'aquella capital, que el portà a la presó i d'allí al tribunal de la fe o de la inquisició.¹

Essent desconeguts, almenys fins ara, els documents d'aquell procés, no més podem conèixer quelcom de les reaccions que el text de mestre Arnau suscità, si esbrinem els textos que ens han deixat aquells teòlegs que no trigaren a prendre posició davant la tesi arnaldiana, i en concret els del primer moment. Són els de Pèire Cros d'Alvèrnia i de Jean Quidort de París.

És possible que en el moment de la seva gesta parisenca, el nostre autor desconegués un fet que, en canvi, devia ésser molt present en la memòria d'aquells professors universitaris: el que cinquanta anys abans aquella facultat teològica fou sacsejada per la publicació d'una altra tesi escatològica, aquella joaquimita, l'*Introductorius in Evangelium Aeternum* de Gerardo da Borgo San Donnino.² No es pot descartar la possibilitat que la reacció d'aquells

1. Vegeu en aquest volum el meu estudi *El text primitiu del De mysterio cymbalorum Ecclesiae d'Arnau de Vilanova*, apartat 2, *Les peces de la controvèrsia*. Més avall, en la nota 36, hom pot veure la informació bibliogràfica bàsica entorn de Guiu Terrena.

2. Hom pot veure un resum d'aquella problemàtica i una informació de la literatura publicada fins poc abans del 1978 dins Marino DAMIATA, *Guglielmo d'Ockham: Povertà e potere. I. Il problema della povertà evangelica e francescana nel sec. XIII e XIV. Origine del pensiero politico di G. d'Ockham*, Florència, Studi Francescani 1978, 53-90. La monografia bàsica sobre el tema, a la qual també Damiata fa referències contínues, és la de M.-M. DUFEIL, *Guillaume de Saint-Amour et la polémique universitaire parisienne. 1250-1259*, París, Éditions A. et J. Picard 1972, XXXII i 468 pp. Ultra el record d'aquella confrontació, no s'ha de descartar la possibilitat que la vigoria de la reacció professoral fos més o menys produïda per allò que ja en el títol manifesta l'article de Sabine SCHMOLINSKY, «*Multifariis vaticiniis iam usque ad fastidium repleti sumus*»? *Deutsche Franziskaner des 13. Jahrhunderts im Umgang mit joachitischen Ideen*, dins «*Wissenschaft und Weisheit*», 50 (1987), 164-175.

mestres fos influïda per tal record i que aquest els impulsés a no vacil·lar, ans a respondre de forma contundent, ni que només fos per evitar que la situació acabés tornant-se contra ells, tal com havia fet aleshores. I no manca en el *De tempore adventus Antichristi* qualche frase que permet d'endevenir un rebrot de la tensió entre mestres seculars i religiosos,³ tensió que havia estat un dels punts forts del conflicte anterior.

Recordem que no mancà qui considerés una trufa la proclamació escatològica d'Arnau.⁴

No cal dir que nosaltres ens ocuparem dels qui la prengueren seriosament i li feren l'honor d'impugnar-la o de polemitzar-hi, els primers dels quals foren els dos esmentats més amunt.

1. LA CRÍTICA DELS TEÒLEGS A ARNAU DE VILANOVA

Cada un d'ells enfocà el tema des de posicions diverses. Jean Quidort el tractà globalment i positiva,⁵ intentant de tenir en compte i de discutir totes les dades, fos la que fos llur procedència, que podien contribuir a la formació d'una idea d'aquell punt del temps en què és previsible la fi del món. Aquest planteig diferencia radicalment el seu tractat dels d'Arnau de Vilanova, car, tal com ja sabem, aquest negava tota bel·ligerància a qualsevol font de coneixement que no fos la revelació, en particular la revelació bíblica, a l'hora d'intentar un recompte dels anys que manquen fins a la fi del món o fins a un dels seus esdeveniments més notables, com és ara l'actuació pública de l'Anticrist. Jean Quidort, en canvi, pren en consideració, no cal dir-ho, les dades que proporciona la *Bíblia* i les que ofereixen els «profetes» (cas de Metodi), però també i en particular les deduïbles mitjançant operacions de previsió astronòmica. Val a dir que al capdavant arribaria a una conclusió coincident amb una de les afirmacions d'Arnau de Vilanova en el *De tempore adventus Antichristi*,⁶ en el sentit de veure's amb cor d'afirmar que el món arribaria a la seva fi dins un termini de dos segles,⁷ encara que no seguís Arnau en la determinació de l'any 1376 com el de la compareixença pública de l'Anticrist. No cal dir que aquesta és la més important de les di-

3. *De tempore adventus Antichristi*, l. 1428-1431

4. *Ibid.*, l. 1388-1393 i Anneliese MAIER, *Handschriftliches zu Arnaldus de Villanova und Petrus Johannis Olivi*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XXI (1948), 53-74, en particular 65-66.

5. Vegeu la nota 10 de l'estudi citat en la nota 1.

6. *De tempore adventus Antichristi*, l. 321-322; 358-359; 360; *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, l. 657 i 670-671.

7. Vegeu el text segon de l'apèndix a aquest article, l. 7-9.

ferències existents entre el raonament d'Arnau de Vilanova i el de Jean Quidort, perquè darrera seu i explicant-la hi ha en cada un dels dos autors una forma diversa d'interpretar les dades de la Sagrada Escriptura.

Pèire Cros d'Alvèrnia, en canvi, no pretén d'elaborar una doctrina global relativa a les expectatives de la fi del món, ans només sortir al pas d'aquells, entre els quals es trobava, segurament en lloc destacat, Arnau de Vilanova, que afirmaven la pròxima vinguda de l'Anticrist,⁸ amb un planteig clarament polèmic, el qual, per la seva mateixa naturalesa, es limitava a discutir les raons proposades per l'autor o pels autors, amb els quals polemitzava.

La caracterització d'aquests dos tractats ens pot ajudar a tenir una primera idea, també vàlida per als altres. Car si el d'Henry of Harclay⁹ es col·loca en la línia del de Jean Quidort de París en el sentit d'encarar-se palesament amb el problema de la segona vinguda de Crist en ell mateix, les pàgines de Bernat de Puigercós, de Joan Vigorós i de Martín d'Ateca, es limitaren a polemitzar contra les tesis d'Arnau de Vilanova.¹⁰

La *Quaestio* de Guiu Terrena, l'edició de la qual és objecte d'aquestes pàgines, es col·loca en el segon grup, car tota la seva raó d'ésser és la de discutir la posició o tesi escatològica arnaldiana.

Abans, però, d'encarar-nos directament amb el text de Guiu Terrena, fixem-nos, a fi de comprendre l'abast de llur contraposició, en les tesis doctrinals que es dibuixen en les pàgines que abans que ell d'altres teòlegs dedicaren a Arnau de Vilanova. Més encara, prescindint de possibles consideracions individuals, limitem-nos a allò que resulta comú als diversos teòlegs que polemitzaren contra Arnau.

Qualsevol que en sigui la raó, podem constatar que els principals punts, en els quals es concentra la contraposició són els dos textos bíblics de Dan XII, 11 i d'Act I, 7, en els quals també es redueixen les dues diguem-ne tesis arnaldianes, la de la possibilitat de saber per endavant el temps o any precís de l'actuació del màxim Anticrist, a base sobretot de Dan XII, 11; i la de la conveniència de tal coneixement per a l'Església en general i per als cristians més en particular, tesi que gira entorn de la interpretació d'Act I, 7.

Conegudes les posicions doctrinals arnaldianes, l'encertarem si ja «a priori» pensem que les dels teòlegs professionals seran les contradictòries. Però ja se sap que allò que més interessa a fi de comprendre el pensament d'un autor no és tant la materialitat d'una tesi, com els mecanismes que hi condueixen.

8. Vegeu la nota 9 de l'estudi citat en la nota 1.

9. *Utrum astrologi vel quicumque calculatores possint probare secundum adventum Christi* (PELSTER, dins «Archivio Italiano per la Storia della Pietà», I (1951), 53-82).

10. Vegeu la introducció a l'estudi inicial d'aquest volum, i en concret el text corresponent a les notes 21-36.

Diguem que en Dan XII, 11 tot rau en la relació que hom estableixi entre l'«ablatio iugis sacrificii» i la «positio abominationis in desolationem». Recordem només que la Vulgata uneix els dos sintagmes mitjançant la conjunció copulativa «et» i que, en conseqüència, ha estat normal de considerar-los i per tant d'interpretar-los com a fets simultanis.¹¹ Posats en aquest camí, ens trobarem a les mans el resultat següent: la supressió del sacrifici continu i l'entronització de l'abominació són dues galtes d'un únic esdeveniment, el del ple domini de l'Anticrist anterior a la fi del món. El sacrifici suprimit seria, doncs, el del Nou Testament i els 1290 són dies autèntics i no anys, els de la durada d'aquell ple domini de l'Anticrist sobre el món. Ja sabem, per contra, que per a Arnau, el sacrifici constant suprimit era el de l'Antic Testament, l'entronització de la desolació la col·locació de l'estàtua d'una divinitat pagana en el lloc del derruït Temple de Jerusalem, i els 1290 dies els anys que hi hauria entre el darrer d'aquests dos esdeveniments i la compareixença de l'Anticrist.¹²

Act I, 7 no és un text bíblic favorable a Arnau, ans li presenta dificultats i, per això mateix, fou una arma en mans dels contraris.¹³ Recordem, encara, que es tracta d'una frase de Jesús resuscitat feta en resposta a la pregunta dels apòstols: «Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel?» La resposta fa: «Non est vestrum nosse tempora vel momenta quae Pater posuit in sua potestate». Ja sabem la interpretació d'Arnau: «Non est vestrum», és a dir, no es troba a l'abast de la vostra mà, no és cosa, a la qual pugueu arribar amb les vostres forces pròpies o naturals; però seria possible de conèixer aquells temps o moments per revelació, de la qual en aquell moment almenys no haurien estat fets partícips els apòstols, perquè encara no havien rebut l'Esperit Sant.¹⁴ La resposta dels teòlegs indica que, si és veritat que la narració d'Act I, 6-7 és anterior a la relativa a la irrupció de l'Esperit Sant en la Pentecosta, no és veritat que els apòstols no haguessin rebut l'Esperit Sant després de la resurrecció de Jesús i abans, per tant, del dia de l'Ascensió, al qual pertany el text d'Act I, 6-7, tal com demostraria l'escena narrada en Io

11. Recordem el comentari de sant JERONI, *Commentariorum in Daniele propheetam ad Pammachium et Marcellam liber unus*, XII, 11 (ML 25, París 1845, col. 579), que es convertí, almenys en gran part, en *Glossa ordinaria* (cf. ML 114, París 1852, col. 63-64) i és transcrit en l'aparat de fonts a la línia 273 del text editat a continuació.

12. *De tempore adventus Antichristi*, l. 622-676 i 1505-1522; *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, l. 691-730.

13. Vegeu l'apèndix d'aquest estudi i en concret les l. 95-98, 100 ss. i 115-116 dels fragments de Peire Cros d'Alvernia, les 86-88 i 97-99 de Jean Quidort de París; i les pàgines 59, l. 19-28, i 60-61 d'Henry of Harclay en l'estudi citat en la nota 9.

14. *De tempore adventus Antichristi*, l. l. 273-274; 367-368; 537-538; 1018; 1026; 1041; 1051; 1499-1500; *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, l. 313-314; 332 i 334; 343-344; 378-379; 466.

XX, 19-23, datable, segons que sembla, el mateix diumenge de Pasqua. Però hi ha una altra consideració, basada en la posició estructural dels apòstols en l'Església i, de forma més general, en la temàtica més àmplia de la revelació tancada amb el darrer dels apòstols o, almenys per a la seva comprensió, oberta per a ésser profèticament explicitada: Si Jesús digué que el coneixement del temps d'un esdeveniment final no corresponia als apòstols, ¿a qui podia correspondre? I si ell mateix no negà als deixebles de Joan Baptista el coneixement d'un dels dos grans misteris, el de l'Encarnació,¹⁵ ¿com podia negar als apòstols, fonaments de l'Església del Nou Testament, el d'un punt no tan important, si hagués convingut a l'Església de saber-ho?

Les pàgines de Pèire Cros d'Alvèrnia, ultra les raons més o menys comunes a una de les parts de la controvèrsia, presenten quelcom de particularment interessant, perquè potser és ressò de l'acusació feta pels teòlegs parisencs contra Arnau de Vilanova, la qual, des del moment que desembocà en procés inquisitorial, pressuposava alguna doctrina contrària o considerada contrària a la fe. De faisó estrictament escolàstica, ell es pregunta de quantes maneres es pot caure en error i respon que de quatre: a) afirmant ésser veritat allò que és fals; b) afirmant que és fals allò que és veritat; c) afirmant que és certament veritat allò que potser és fals; i d) afirmant que és certament fals allò que potser és veritat. Sempre segons el mateix teòleg, Arnau hauria caigut en error «quia asserit pro certo illud quod Sacra Scriptura sicut incertum tenet»,¹⁶ per tant, per la tercera de les possibilitats exposades. I, reblant el clau, prosseguia l'atac, bo i recordant que l'error en punt de Sagrada Escripura o de fe separa de la unitat de l'Església catòlica; que afirmar que l'Anticrist vindria en un temps determinat és doctrina contrària a la mantinguda per l'Església; i que la pertinàcia en l'error converteix l'interessat en heretge.¹⁷ I si aquestes consideracions constituïen quelcom de semblant a la major d'un sil·logisme, no mancava la menor: doncs bé, la doctrina d'Arnau «errat in Sacra Scriptura»; per tant, tothom seria capaç de treure'n les conseqüències, tant en el cas que manqués la pertinàcia com en el pitjor de la seva existència.¹⁸

15. Cf. Mt XI, 1-6.

16. La frase es troba en les l. 173-174 del primer dels textos publicats en l'apèndix d'aquestes pàgines.

17. *Ibid.*, l. 198.

18. *Ibid.*, l. 205-207. Atesa la importància que el terror té en el projecte d'Arnau de Vilanova (vegeu el text corresponent a les notes 79 i 81 de la introducció a l'article precedent), pot ésser interessant d'assenyalar que una de les raons que Pèire Cros d'Alvèrnia addueix a justificació de la seva crítica al nostre mestre és que, si la gent li feia cas «posent moveri ad inordinatum timorem», l. 86-87.

2. LA *QUAESTIO* DE GUIU TERRENA

Després d'aquesta primera informació entorn de la polèmica entre els teòlegs professionals i Arnau de Vilanova, ja ens podem encarar directament amb la *Quaestio* de Guiu Terrena, començant, tal com hem fet en estudiar els dos tractats arnaldians, per reduir a esquema les idees de la qüestió esmentada.

a) *Esquema de la Quaestio*

- I. 1-13. *Planteig de la qüestió*
 - 1-2. Títol
 - 3-8. Respostes positiva i negativa a la qüestió
 - 3-6. Resposta positiva basada en sant Agustí
 - 7-8. Resposta negativa basada en Act I, 7
 - 9-13. Sentit del problema: si, partint de l'Esclat, es pot determinar el temps de l'Anticrist
- II. 14-75. *La posició afirmativa d'Arnau de Vilanova*
 - 14-16. Les tres parts de la posició afirmativa: sí a la possibilitat de conèixer per endavant el temps d'Anticrist; sí a la conveniència de tal coneixement; i resposta a les objeccions
 - a) 17-55. Dues raons a favor de la possibilitat
 - 17-28. Sant Agustí afirma que en el seu temps ja havia començat el sisè mil·lenari i, per tant, ara s'acaba
 - 29-55. Dan XII, 11 diu que l'Anticrist actuarà 1290 anys després de la destrucció del temple i ja n'han passats 1234
 - b) 56-64. Dues raons a favor de la conveniència
 - 56-59. Convé de conèixer per endavant el temps, a fi que no ens trobi desprevinguts
 - 59-64. Crist es referí a l'abominació anunciada per Dan a fi que la gent es previngués
 - c) 65-75. Resposta a dues objeccions
 - 65-70. Act I, 7 parla de passat, no de futur; i els apòstols encara no havien rebut l'Esperit Sant
 - 70-75. Mt XXIV, 36 exclou que es pugui conèixer dia i hora, no any; i exclou coneixement natural o per les pròpies forces, no el derivat de revelació
- III. 76-410. *La posició negativa de Guiu Terrena*
 - a) 76-284. Discussió de la tesi de la possibilitat
 - 76-216. La tesi d'Arnau és «curiosa et plane contra doctrinam sanctorum»

78-91. Perquè sant Gregori afirma que «tempus illud non solum nos nescire, sed pernescire debere»

92-104. Perquè segons sant Agustí, l'Esriptura no permet de saber quant durarà la sisena edat del món ni, per tant, quan vindrà l'Anticrist

105-136. Perquè segons sant Agustí, el sisè temps ha d'ésser tan llarg com els altres cinc i, si el món s'acabés el segle XIV, no ho seria

137-182. Perquè fer acabar el sisè mil·lenari en el segle XIV no es justifica ni en un recompte basat en el text dels Setanta ni en el text hebreu de la *Bíblia*

183-216. Perquè segons sant Agustí, la *Bíblia* en 2 Thess II calla de forma absoluta en relació al «quan»

217-233. «Secundum Christum non potest sciri tempus Antichristi nec tempus iudicii»

217-224. La *Bíblia* en Mc XIII no permet de saber per endavant ni el temps de l'Anticrist ni el del judici final

225-233. La *Bíblia* en Mt XXIV tampoc

234-284. Les raons adduïdes no demostren el temps de la vinguda de Crist per al judici

234-261. Perquè, segons Agustí, només posseeix la veritat de l'Evangeli qui confessa ignorar la determinació dels temps finals

262-274. Perquè els 1290 dies de Dan XII, 11 s'han d'entendre literalment de dies

275-284. Perquè els 490 anys de Dan IX fan referència a la primera vinguda de Crist

b) 285-350. Discussió de la tesi de la conveniència

285-350. Afirmit la conveniència de conèixer per endavant el temps de la manifestació de l'Anticrist és contra la doctrina dels sants

285-312. Agustí, la *Glossa*, Jeroni, Crisòstom, Gregori i Teòfil afirmen el contrari

313-350. La raó de la necessitat de defensar els fidels no convenç

313-337. Perquè la defensa ve de la santedat de vida, no del coneixement del temps

338-350. Perquè Crist parlava de la destrucció del temple, no de la vinguda de l'Anticrist

c) 351-410. Discussió de la resposta a les dificultats

352-400. En el moment d'Act I, 7, els apòstols ja havien començat de rebre l'Esperit Sant i llur situació era superior a la dels deixebles de Joan, als quals fou revelat major misteri

401-410. El «dia i l'hora» de Mc XIII, 32 no s'han d'entendre literalment, ans com a indicació genèrica de temps

- IV. 411-417. *L'Esriptura no permet de saber en quin temps vindrà l'Anticrist*
 V. 418-420. *Qualificació teològica de la tesi d'Arnau: molt temerària*

b) *Línies bàsiques de la Quaestio de Guiu Terrena*

Com si desactivéssim una possible càrrega explosiva, afanyem-nos a dir que, per la raó que sigui, Guiu Terrena fou moderat al final de la seva crítica, car evità paraules tan gruixudes com «error» i «heretgia», que d'altres mestres contemporanis no s'havien pas estat d'emprar.¹⁹ Limitant-se a la qualificació de «temerària», ni que sigui amb l'augmentatiu de «molt», Guiu Terrena es col·locava en la posició de Bonifaci VIII en un moment en què acostar-se a aquest papa difunt i caigut, en el qual tots els francòfils del moment feien llenya, demanava un cert tremp d'esperit; i fins i tot donava d'algun manera la raó a mestre Arnau, en el sentit que, no considerant-la errònia i encara menys herètica, s'inclinava a favor de la lliure discussió escolar de la tesi arnaldiana.

Afegim que les pàgines de Guiu Terrena, tal com hom pot veure ni que només sigui a través de l'esquema anterior, són d'una lògica i d'una claredat meridiana i que fins i tot, fora d'algun detall que ja he assenyalat en les anotacions dels aparats, la seva presentació de la doctrina arnaldiana, resultat conjunt de les tesis del *De tempore adventus Antichristi* i del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, és considerablement fidel i bàsicament completa.

Diguem, encara, que mai no anomena el seu contrincant pel nom, cosa que no tothom havia evitat.²⁰

Si hom entrés a llegir la crítica de Guiu Terrena a Arnau de Vilanova immediatament després d'haver passat els ulls pels paràgrafs finals del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, em sembla que veuria clar que la primera sèrie de raons constitueix un «argumentum ad hominem». Al final del *De mysterio...* trobem, en efecte, l'afirmació que el seu autor no ha fet altra cosa que exposar les doctrines dels sants.²¹ I ací, en les línies 76-216, Terrena no fa altra cosa que aplegar textos importants de la tradició doctrinal de l'Església catòlica, la conclusió dels quals és justament que la doctrina dels sants és la de la impossibilitat de conèixer per endavant el temps determinat de la compareixença de l'Anticrist. La mateixa argumentació és repetida en dis-

19. Així, segons Pèire Cros d'Alvèrnia «errat in sacra scriptura», apèndix a aquest article, text primer, l.205-207; segons Henry of Harclay, la doctrina arnaldiana seria «opinio heretica» (PELSTER, citat en la nota 9), 59, l. 36), més encara, «...magister Arnaldus peius videtur blasphemare quam iudei», *Ibid.*, 62, l. 39.

20. Vegeu la nota anterior.

21. *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, l. 1059-1061.

cutir la tesi de la conveniència de tal informació, en les línies 285-350, on també trobem la contra-tesi que tal doctrina «és contrària a la dels sants».²² Una altra mena d' «argumentum ad hominem» sembla repetir-se més avall, en fer referència al tema de la «veritat de l'Evangeli», tema que s'havia anat convertint en senyera del missatge arnaldia.²³ Doncs bé, diu Terrena, si fem cas al més gran dels sants adoctrinadors de l'Església, Agustí d'Hipona, reconèixer la pròpia ignorància en relació al punt concret dels esdeveniments finals és un dels elements constitutius de la «veritat de l'Evangeli».²⁴

Anant a les raons directament doctrinals, no cal dir que trobem també en Guiu Terrena les que ja coneixem com a comunes dels teòlegs professionals, i, per tant, la interpretació dels 1290 dies de Dan XII, 11 en el sentit de dies que durarà la manca del sacrifici del Nou Testament a la fi del món per obra de l'Anticrist,²⁵ i la d'Act I, 7 en el d'incloure àdhuc els apòstols en la inconveniència de conèixer per endavant el moment exacte en què s'esdevindran els fets darrers.²⁶

La línia de la «veritat de l'Evangeli» presenta cara particularment ferrenya en aplicar a la problemàtica suscitada per Arnau de Vilanova la frase de Jesús en Mc XIII, 32: «D'aquell dia o d'aquella hora ningú no en sap res, ni els àngels al cel, ni el Fill, ans només el Pare». Ací teològicament hom toca os dur: des del moment que el Fill assegura no saber-ho, qui pretengués de conèixer tal dia i hora, vindria a afirmar que tal coneixement de salvació no li ve pel Fill,²⁷ és a dir, que aquest, automàticament, hauria deixat d'ésser mitjancer universal de salvació. Al costat d'aquesta dificultat, la interpretació de «dia i hora» en sentit literal, com Arnau, o en sentit de temps en general, indeterminat, com Terrena, és punt secundari, fins i tot en el sentit que hom es trobarà empès a triar una o altra de les dues interpretacions, segons quina sigui la seva posició doctrinal en la qüestió teològica més profunda, abans indicada. En relació a un altre text evangèlic, el de Mt XXIV, 37-39, Guiu Terrena reprèn una observació que ja havia feta Jean Quidort, la que la segona vinguda del Crist no és col·locada per ell en paral·lelisme amb la primera (clara referència al planteig del problema fet en les pàgines inicials del *De mysterio cymbalorum*),²⁸ ans amb els dies de Noè, en què el

22. Vegeu les l. 285-286 del text de Guiu Terrena editat en aquestes pàgines.

23. Sigui'm permès de remetre al meu *L'«Alia Informatio Beguinorum» d'Arnau de Vilanova* (Studia, textus, subsidia II), Barcelona, Facultat de Teologia 1978, 151-152.

24. Vegeu les línies 234-261 del text de Guiu Terrena editat en aquestes pàgines.

25. *Ibid.*, l. 262-274.

26. *Ibid.*, l. 352-400.

27. *Ibid.*, l. 217-224.

28. *De mysterio cymbalorum Ecclesiae*, l. 1-158.

diluvi arribà quan hom menys s'esperava i agafà tothom desprevingut.²⁹ Altra vegada, doncs, la «veritat de l'Evangeli» exigiria un capteniment de prevenció i d'inseguretat, incompatible amb el coneixement previ del moment o de l'any de la vinguda de l'Anticrist.

Si calgués completar aquestes raons, sens cap dubte pertinents, amb alguna indicació de detalls, en els quals Guiu Terrena sembla no haver estat excessivament afortunat, assenyalaríem la seva crítica al recompte basat en la doctrina del curs de la història en sis mil·lenaris, amb l'observació que l'intent de fer coincidir el final de tals mil·lenis amb el segle XIV no es justifica ni per un recompte dels temps bíblics realitzat a base de la traducció grega dels Setanta ni a base de la «veritas hebraica» i de la seva traducció llatina en la *Vulgata*.³⁰ Tal observació obliga a preguntar-se si Guiu Terrena coneixia tota l'obra d'Arnau de Vilanova, també les respostes que havia donat als crítics anteriors al mateix Terrena, car en alguna d'aquestes ell havia dit clarament que només s'havia referit a tal doctrina per raons dialèctiques, és a dir, com a mostra que ell no era el primer a intentar un recompte dels temps finals, sense que això significués de cap manera que la considerava veritable.³¹

L'altra observació seria vàlida per a tots els teòlegs professionals, dels quals només un, Henry of Harclay, s'adonà —i Guiu Terrena no s'aprofità de tal intuïció— que alguns dels punts bàsics de la proclamació arnaldiana eren de procedència jueva,³² sense que, però, al meu entendre, encertés a individuar la causa i la significació de tal influx, que ell interpretà «in malam partem». Car, si jo no vaig equivocat, l'arrel de l'acceptació per part d'Arnau de Vilanova de la línia bàsica d'interpretació jueva de Dan XII, 11, rau en la consideració que pel fet de viure en la plenitud dels temps i de gaudir de la riquesa total dels dons espirituals, el poble cristià no pot trobar-se a l'hora d'interpretar l'Escriptura, en inferioritat de condicions en relació al poble jueu, el qual vivia en aquell moment en plena eufòria expectativa de

29. Vegeu en l'apèndix a aquest article, el fragment segon, de Jean Quidort de París, l. 122-126; Henry of Harclay també nega el paral·lelisme entre la primera i la segona vinguda quant a la necessitat de coneixement previ, (PELSTER, citat en la nota 9, 60, l. 6-9); Terrena s'hi suma en les l. 225-233 de la nostra qüestió.

30. Vegeu les línies 137-182 de la qüestió ací editada.

31. Vegeu la nota 165 de la introducció a l'article precedent.

32. *Utrum astrologi...* (PELSTER, citat en la nota 9, 61, l. 9-13 i 36-37): «Sequitur alia opinio de adventu Antichristi et est opinio Iudeorum. Et credo quod iste magister fuit de professione illorum, occulte tamen propter metum christianorum. Nam illi fundant se super eandem auctoritatem Danielis, super quam ipse se fundat, et incipiunt computare, sicut incepit, a tempore ablacionis iugis sacrificii facte per Titum et Vespasianum...»: «Hoc modo incipiunt computare sicut magister Arnaldus a tempore, quo "ablatum est iuge sacrificium", sicut Scriptura Danielis dicit...».

33. Vegeu les frases d'Henry of Harclay transcrites en la nota 19.

la seva pròxima alliberació l'any 1358.³⁴ És la teoria que Arnau expressa sota la figura del millà i de la tórtora.³⁵ Si hom no comet un clar anacronisme ans es col·loca en els anys 1297-1313, intentant d'oblidar allò que després s'és esdevingut, potser admetrà que el problema era digne d'atenció. Per això, ara, segles després, hom no es pot estar de doldre's que els teòlegs contemporanis d'Arnau de Vilanova no s'encressin, a l'hora de redactar llurs crítiques, amb aquest punt fontal de la proclamació «kerygmàtica» d'Arnau de Vilanova.

3. LA NOSTRA EDICIÓ

El text de la *Quaestio utrum per notitiam sacrae Scripturae possit determinate sciri tempus Antichristi* de Guiu Terrena reproduceix el de l'única còpia coneguda, la del volum manuscrit actual Vat., Burgh. 39, ff. 52r-55r.³⁶ Aquest exemplar sembla ésser escrit en temps contemporani de l'autor, encara que el copista no fou potser massa escrupulós a l'hora de la feina. No em veuria, però, amb cor de desestimar la possibilitat que el copista s'hagués limitat a transcriure l'esborrany del mestre o la «reportatio» d'un alumne, sense sotmetre'ls a la darrera revisió. La lectura directa de la *Quaestio...* fa innecessària qualsevol altra prova relativa a les deficiències redaccionals de la còpia, en la qual s'ha basat la nostra edició.

No ens cal repetir allò que ha estat dit al final de la introducció als dos textos d'Arnau de Vilanova publicats en aquest volum, car en les pàgines

34. Vegeu la introducció a l'estudi anterior, en concret el text corresponent a les notes 119-125.

35. Vegeu la nota anterior.

36. Hom pot veure una descripció del volum dins Anneliese MAIER, *Codices Burghe-siani Bibliothecae Vaticanae* (Studi e testi 170), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 1952, 44-46. La llista de les «quaestiones» estudiades en els sis «quodlibeta» de l'esmentat manuscrit es pot veure dins Bartomeu F. M. XIBERTA, *Guiu Terrena, carmelita de Perpinyà* (Estudis Universitaris Catalans. Sèrie monogràfica II), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1932, 265-271. Aquesta segueix essent obra bàsica per a la informació global entorn de Guiu Terrena, a la qual només és necessari d'afegir aportacions posteriors, d'entre les quals s'han d'esmentar les de Thomas TURLEY, *Guido Terreni and the Decretum*, dins «Bulletin of Medieval Canon Law», N. S., 8 (1978), 29-34; Pier Giorgio MARCUZZI, *Una soluzione teologico-giuridica al problema dell'usura in una questione «de quolibet» inedita di Guido Terreni (1260-1342)*, dins «Salesianum», XLI (1979), 647-684; Josep PERARNAU, *Una altra carta de Guiu Terrena sobre el procés inquisitorial contra el franciscà fra Bernat Fuster*, dins «Estudios Franciscanos», LXXXII (1981), 383-392; i James P. ETZWILER, *Six Questions of Guido Terreni, O. Carm. (m. 1342)*. *Vat. lat.* 901, ff. 140r-145r, dins «Carmelus», 35 (1988), 138-177. Val a dir que el mateix Xiberta només dedica sis línies a presentar el contingut de la qüestió ací publicada en el llibre citat més amunt, pàgina 262.

següents emprarem la mateixa metodologia allí exposada, tant en l'edició crítica del text de Guiu Terrena com en la senzilla transcripció en apèndix dels tres fragments de Pèire Cros d'Alvèrnia, de Jean Quidort de París i de Nicolau de Lira.³⁷ Diré només que una possible comparació entre aquests textos i els de l'article anterior potser donaria un resultat desfavorable als actuals, per una raó molt senzilla, ultra la sempre acceptada possibilitat humana d'error: la base manuscrita ha estat en tots els casos una sola còpia, la qual, àdhuc en el cas de Jean Quidort, on aquesta era impresa, sembla lluny de presentar un text satisfactori.

Malgrat tot, també en aquest cas de les crítiques teològiques a Arnau de Vilanova, hom pot esperar que el treball de posar-les a l'abast de tothom no hagi estat absolutament inútil, ni que només sigui a tall de primer pas per al millor coneixement de la reacció europea a la tesi agosarada d'un autor nostre.

Barcelona, Sant Jordi del 1989

37. Vegeu l'apèndix que segueix l'edició crítica de la qüestió de Guiu Terrena, on en cada cas és indicada la font d'on és transcrit cada un dels tres fragments.

GUIDONIS TERRENI

UTRUM PER NOTITIAM SACRAE SCRIPTURAE POSSIT DETERMINATE SCIRI TEMPUS ANTICHRISTI

[Biblioteca Vaticana, Burgh. 39, ff. 52b-55b]

Ad secundum, quod erat utrum per notitiam sacre Scripture possit determinate [f. 52c] sciri tempus Antichristi.

Arguitur quod sic. Nam AUGUSTINUS, XX, *De civitate Dei*, capitulo septimo, videtur nuntiare quod post illud millenarium erit persecutio Antichristi, quod non faceret nisi esset possibile eius tempus determinate sciri per Scripturam. 5

In oppositum arguitur *Actuum* primo: «Non est vestrum...tempora vel momenta», etc.

Respondeo. Titulus questionis declarat intellectum eius, quia querit de notitia Antichristi per Scripturam, non per naturalis rationis investigationem, per quam nec futurum esse Antichristum nec tempus eius declarari possibile esse patet nec circa hoc insisto. Sed utrum per Scripturam sacram determinate possit sciri est investigandum. 10

Circa quod dixerunt quidam quod hec scire est possibile. Secundo quod est expediens. Tertio respondent ad ea, que prima facie videntur contra eos. 15

2 determinate B deteriare *corr* deteriere

3 XX B 2° 6 determinate B determinare

9 quia B *seq* queia *exp* 12 eius B *seq* possibile *exp*

3-6 AURELIUS AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XX, VII (DOMBART, KALB, CC Series Latina XLVIII, Turnholt, Brepols 1955, 708-712)

7-8 Act 1, 7

9-13 ARNALDI DE VILLANOVA, *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, edició d'aquest volum, l. 307-537

14 Vegeu la nota anterior 14-16 *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 156-158 15 ARNALDI DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi*, edició d'aquest volum, l.

1-2 El text d'aquestes línies és títol, tal com deixa entendre la l. 9. La formulació sembla redactada a partir del *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, edició d'aquest volum, l. 327. El *De tempore adventus Antichristi*, edició també d'aquest volum, no proporciona una base tan clara, però la doctrina equivalent hi és moltes vegades.

9-10 Vegeu la nota a les l. 1-2.

14-16 Al peu de la lletra, aquesta divisió no és ni la del *De tempore...*, ni la del *De mysterio...* (en aquest tractat hi ha una frase fins a un cert punt paral·lela, però diferent, l. 156-158). De més a més, en el darrer és més clara la problemàtica relativa a la possibilitat (l. 307-537),

Primum sic probant per AUGUSTINUM, qui, ubi supra, exponens illud *Apocalypsis*, XX: «Angelus alligavit Satanam, donec consumantur mille anni», dicit quod diabolus ligatus dicitur, quia sibi cohibita
 20 est potestas ligandi, donec finiantur mille anni, id est, quia, completo sexto millenario annorum, cuius posteriora spatia nunc volvuntur, sequetur requies sanctorum. Ex quo si <c> arguunt: Tempore Augustini ultima spatia sexti millenarii, ut dicit,olvebantur, ita quod tempore, quo hec dixit Augustinus, erant plus quam quinque milia
 25 annorum a creatione mundi; et ab illo tempore, quo hec dixit Augustinus, usque nunc fluxerunt nongenti et plures, et ita, quasi a sex milibus annorum a creatione non desinunt centum anni. Sequitur quod in primo centenariio erit persecutio Antichristi.

Item hoc probant quia *Daniel*, XII, dicitur: «Cum ablatum fuerit iuge sacrificium et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta». Et sequitur: «Beatus qui expectat et pervenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque». Ex quo sic arguitur: Ut habetur per historias, post passionem Christi per quadraginta annos, Titus et Vespasianus destruxerunt Hierusalem et post, per tres

18 XX B 12 | satanam B sathanan 19 diabolus B dyabolus 21 sexto B 6 22 sic B si 23 sexti B 6 i 24 quinque B 5 26 nongenti B 900ti 27 desinunt B desinit | centum B 100 28 primo B 1°

29 XII B 12 30 abominatio B abhominatio 32 trecentos triginta quinque B CCC XXXV | arguitur B arguirat 33 quadraginta B 40

419-828; *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 538-641 15-16 ARNALDI DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi*, l. 829-1298; *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 794-1056 18 Apoc XX, 2-3 19-22 AURELIUS AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XX, cap. VII (DOMBART, KALB, CC Series Latina XLVIII, Turnholt, Brepols 1955, 710, l. 54-60) 22-28 ARNALDI DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi*, l. 1219-1231; *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 652-730

29-31 Dan XII, 11 31-32 Dan XII, 12 33-39 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi*, l. 633-646; *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 713-721; HIERONYMUS, *Commentariorum in Daniele prophetam liber unus*, cap. IX, 24 (ML 25, Paris 1845, 552B)

però, en canvi, la resposta a les objeccions ho resulta més en el *De tempore...* (l. 829-1292). No creuria desencaminat de pensar que el mateix Guiu Terrena reordenà els tres punts, els quals determinen la primera part de la qüestió: licitud (l. 17-55), conveniència (l. 56-64) i objeccions (65-75).

17-28 Vegeu *De tempore...*, l. 1200-1212 i *De mysterio...*, l. 515-518. Guiu Terrena no tingué present o no s'adonà que Arnau no havia feta seva la doctrina de sant Agustí, tal com hom pot trobar explicat en la nota complementària a les línies 495-513 del *De mysterio cymbalorum ecclesiae*.

29-55 L'exposició és bàsicament vàlida, però li manca un detall: el "dies pro anno", altrament hom no pot seguir el fil del raonament.

annos cum dimidio, que sunt medietas hebdomadis, venit Elius, qui funditus destruxit civitatem, sic quod non remansit lapis super lapidem, ut predixit Christus, eiecitque inde iudeos. Et tunc defecit hostia et sacrificium, quia non licebat iudeis [f. 52d] sacrificare nisi in Hierusalem.

Item verificata fuit prophetia *Daniel*, IX, ubi dicitur: «Et in medio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium». Ab illo igitur ultime destructionis tempore, quod precessit Christi nativitas per septuaginta octo annos cum dimidio, videlicet per triginta tres, quibus Christus vixit, et per quadraginta duos, usque ad Titi destructionem, et per tres cum dimidio, usque ad destructionem factam per Elium, ab illo, inquam, tempore usque nunc sunt mille ducenti triginta quatuor, quia a nativitate Christi usque nunc sunt mille trecenti tredecim, quia computamus mille trecentos tredecim ab incarnatione Domini, a quibus demantur septuaginta octo cum dimidio, qui fuerunt inter Christi nativitatem et ultimam templi destructionem, restant mille ducenti triginta quatuor. Et sic, cum usque ad tempus Antichristi ab ablatione sacrificii non sint, secundum *Daniel*, nisi mille ducenti nonaginta anni et iam fluxerunt mille ducenti triginta quatuor, ut visum est, sequitur quod primo centenariorum, immo infra septuagesimum annum erit persecutio.

Secundo, probant quod expedit, quia per hoc quod a doctoribus tempus Antichristi predicatur fidelibus, premuniuntur fideles ut sint firmi nec persecutione terreantur. Hoc autem valde expediens. Igitur scire tempus Antichristi expedit. Iterum, si non expedit, Christus

34 Hierusalem B Ierusalem 38-39 Hierusalem B Ierusalem

40 IX B 9 41 hebdomadis B obdomadis 42-43 septuaginta octo B 78 43 triginta tres B 33 44 quadraginta duos B 42 | Titi B tyri | tres B 3 46 nunc B corr hunc exp h- | mille ducenti triginta quatuor B 1234 47 mille trecenti tredecim B 1313 48 mille trecentos tredecim B 1313 49 septuaginta octo B 78 | qui B qui qui 50-51 mille ducenti triginta quatuor B 1234 52 mille ducenti nonaginta B 1290 53 mille ducenti triginta quatuor B 1234 54 primo B 1º | septuagesimum B 70m

56 hoc B hec 57 fideles B fides 58 hoc B hec

40-41 Dan IX, 27; ARNALDUS DE VILANOVA, *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 706-707 41-55 *Ibid.*, l. 712-730

56-58 ARNALDUS DE VILANOVA, *De tempore adventus Antichristi*, l. 419-436; i *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 563-564 i 601-602

56-64 També aquesta exposició del pensament d'Arnau és bàsicament acceptable, si s'hi canvia algun detall. Arnau de Vilanova no parla de "doctors" (l. 56), sinó de "talaiers" (*De tempore...*) o de "predicadors" (*De mysterio...*). I tant o més que als fidels (l. 57), el coneixement del temps de l'activitat del màxim Anticrist és convenient a tota l'Església.

60 non predixisset. Sed Christus predixit ipsum ad cautelam fidelium, quod nuntiatum est *Daniel*, IX, ut patet *Matthaei*, XXIV, ubi Dominus discipulis de fine seculi querentibus respondit sic: «Cum videritis abominationem desolationis, que dicta sunt a *Daniele*», etc. Ergo scire tempus Antichristi est utile et expediens.

65 Tertio, dicunt ad illud *Actuum*, I: «Non est vestrum...», quia Christus noluit eis revelare tempus, quia non receperant Spiritum Sanctum, sed post, cum receperunt in die Pentecostes, debebant scire. Unde Deus non dixit quod in futurum non erant cognituri, quod in preterito non cognovissent, ut «nosse» stet pro preterito, ut scilicet «novisse» et non pro futuro. Ad illud *Matthaei*, XXIV: «De die illa et hora nemo scit», dicunt primo quod nemo novit diem determinatam, sed aliqui noverrunt tempus quando erit, licet diem non noverint determinate. Secundo, quod nemo novit ex propriis viribus aut naturali inquisitione, sed Scripture revelatione. Et sic exponunt omnes auctoritates, que videntur hec sonare.

75 Sed hec fictio et varia superstitio curiosa est et plane [f. 53a] contra doctrinam sanctorum.

Primo, contra GREGORIUM, qui querit primo *Moralium*, cum Scriptura mentionem faciat de singulis que *Iob* passus fuit, quare Scriptura non exprimit quanto tempore duraverunt passiones. Ad quod sic

61 nuntiatum B lect dub inventum | IX B 9 | XXIV B 24 63 sunt legend est
66 noluit B voluit 67 post B seq cnn canc et exp 69 cognovissent B cognovissent
70 XXIV B 24
78 primo B primo primo

61-63 Dan IX, 27; Mt XXIV, 15; *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 575-595
65 Act I, 7 67-70 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 334-335 70 Mt XXIV, 36 71-72 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi*, l. 273-277 i 535-549; *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 436-444 72-74 *Ibid.*, l. 857-8654; 1037-1044 i l. 307-330, respectivament 74-75 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 340-425

78-87 GREGORII MAGNI, *Moralia in Iob*, "Praefatio", x, 21 (ADRIAEN, CC Series Latina CXLIII, Turnholt, Brepols 1979, 23-24, l. 23-31) 90-91 Ni el *Thesaurus sancti Gregorii Magni. Concordantia formarum*, curante CETEDOC, Louvain la Neuve, Universitas Catholica Lovaniensis, s.d. no permet de trobar aquesta frase entre les obres autèntiques de sant Gregori el Gran

65-70 El text d'Act I, 7 és vist per Arnau com a prova que els apòstols tenien la pretensió de conèixer el temps del restabliment d'Israel "propriis viribus", per les seves pròpies forces. La relació amb Pentecosta és accidental per a Arnau.

68 Entre "cognitum" i "quod", sembla mancar-hi "sed".

80-81 Semblaria preferible que el text fos "sic respondens, dicit" o bé "sic respondet et dicit".

respondet, dicit: «Recte quidem passio beati Iob dicitur, sed quantitas temporis in eius passione recitetur, quia sancte ecclesie in hac vita tribulatio cernitur, sed quanto tempore hec conterenda atque differenda sit, ignoratur. Unde, ore Veritatis dicitur: «Non est vestrum scire», etc. Per hoc, ergo, quod beati Iob passio dicitur, docemur quod experiendo novimus, per hoc, vero, quod quantitas temporis in passione recitetur, docemur quid nescire debeamus». Vult ergo beatus Gregorius quod ex revelatione Scripture non possumus scire ultimum tempus quietis ecclesie sancte, cum ipse loquatur testimonio Scripture sacre et fidelis expositionis, cum ipse dicit: «Tempus illud non solum nos nescire, sed pernescire debere».

Secundo, est contra Augustinum. Nam AUGUSTINUS, XXII *De civitate Dei*, capitulo ultimo, dicit quod omnes etates, que fuerunt a principio mundi usque nunc, certis annis postea numerari. Sexta vero, que nunc agitur, nullo generationum numero metiri patet, propter illud quod dictum est: «Non est vestrum nosse tempora», etc. Sed constat quod Augustinus non intendit quod alie etates a nobis possint certo numero annorum metiri, nisi per Scripturam sanctam. Non enim ex naturalibus possumus scire quantum fuit ab Adam usque ad Noe et sic de aliis, ex solo testimonio Scripture. Unde, AUGUSTINUS, ad probandum quod non sit nobis determinare certum tempus sexte etatis, non inducit rationem humanam, sed Scripturam, scilicet: «Non est vestrum», etc. Ergo, per Scripturam non potest sciri tempus ultimum tribulationis Antichristi.

Item si sciretur tempus Antichristi sic determinate quod in isto cenenario esset eius persecutio, manifeste sciretur quod ista sexta etas,

81 respondet B *lect dub* respondens 85 hoc B hec 86 hoc B hec
 92 XXII B 22° 94 sexta B 6^a 101 determinare B determinate | sexte B 6e
 106 sexta B 6^a 108 XII B 12

92-96 AURELIUS AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XXII, XXX (DOMBART, KALB, CC Series Latina, XLVIII, Turnholt, Brepols 1955, 856-866)

82 "Recitetur" sembla confusió per "reticetur".
 86-87 S'aplica ací allò que acabem de dir en la nota a la línia 82.
 88-90 Segurament Arnau de Vilanova hauria acusat Guiu Terrena de manca de lògica: el fet que el llibre de Job calli sobre el tema no priva que d'altres llibres bíblics en parlin i en concret, segons Arnau, Dan XII, 11.
 100 Entre "aliis" i "ex" sembla mancar-hi "sed".
 105-136 Vegeu la nota a les línies 17-28.

que nunc, non duraret tantum quantum omnes precedentes, quia per Scripturam habetur *Daniel*, XII quod persecutio Antichristi nisi «per tempus et tempora et dimidium temporis», hoc est, per tres annos cum dimidio, ut exponit AUGUSTINUS, XX *De civitate Dei*, capitulo vigesimo tertio. Et statim: «Dominus interficiet eum spiritu oris sui». Et ultra istos dies, quibus dominabitur Antichristus, dabuntur quadraginta quinque dies lapsis ad penitentiam et electis ad refrigerium, post tantam persecutionem, secundum sanctos, quod sumitur *Daniele*, XII, cum dicit: «Cum... [f. 53b] posita fuerit abominatio in desolationem», hec Antichristi persecutio, diebus mille ducentis nonaginta, quibus durabit, scilicet, et sunt tres anni cum dimidio, et sequitur: «Beatus qui expectat usque mille trecentos triginta quinque». Quasi dicat angelus: « Quid erit post? Beatus, qui post persecutionis dies, qui sunt mille ducenti nonaginta, pervenit ad dies superadditos ad penitentiam et refrigerium, qui sunt quadraginta quinque»; si addantur predictis mille ducentis nonaginta, erunt mille trecenti triginta quinque, quia post eos est Dominus in sua maiestate venturus, ut dicit HIERONYMUS. Et sic ista etas non duraret per mille sexcentos annos. Quare impossibile esset quod duraret tantum quantum omnes precedentes, cum omnes a creatione mundi usque ad Christum duraverunt circiter quinque milia annorum. Sed hoc manifeste est contra AUGUSTINUM, *Libro octoginta trium questionum*, questione quinquagesima octava, qui

109 tres B 3 110 XX B 12 110-111 vigesimo tertio B 23 112 dabuntur seq qua
 canc 112-113 quadraginta quinque B 45 114 XII B 12 115 abominatio B abhominatio | deso-
 lationem B desolatoem 116 diebus B die | mille ducentis nonaginta B 1290 117 tres B
 3 118 mille trecentos triginta quinque B 1335 119 post persecutionis dies, qui B iter 120 mille
 ducenti nonaginta B 1290 121 quadraginta quinque B 45 122 mille ducentis nonaginta B 1290
 | mille trecenti triginta quinque B 1335 123-124 Hieronymus B Jeronimus 124 mille sexcentos
 B 1600 125 precedentes B precetes 128 octoginta trium B 83 | quinquagesima octava B 58

108-109 Dan XII, 7 109-110 HIERONYMUS, *Commentariorum in Danielem prophetam liber unus*, in XII, 7 (ML 25, París 1845, col. 577-578), interpretació que esdevingué *Glossa ordinaria* a l'esmentat vers bíblic (ML 114, París 1852, col. 63-64) 110 AURELIUS AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XX, XIII (DOMBART, KALB, CC Series Latina XLVIII, Turnholt, Brepols 1955, 721-722) 111 2 Thess II, 8 112-113 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, edició d'aquest volum, l. 134-136 114-118 Dan XII, 11-12 122-123 HIERONYMUS, *Commentariorum in Danielem prophetam liber unus*, XII, 12 (ML 25, París 1845, col. 579 B) 127-132 AURELIUS AUGUSTINUS, *De diversis quaestionibus octoginta tribus*, LVIII, 2 (MUTZENBECHER, CC Series Latina XLIV A, Turnholt, Brepols 1975, 107, l. 72-77) 135-136 *Ibid.*, l. 77-80

108 "Antichristi nisi": entre les dues paraules, sembla que cal sobreentendre "non durabit" (vegeu la línia anterior del text de Terrena).

dicit quod, sicut senectus solet tantum temporis tenere quantum reli-
que etates omnes, nam, cum a sexagesimo anno senectus dicatur inci- 130
pere, et possit humana vita ad centum viginti annos pervenire, mani-
festum est solam senectutem tam longam esse quantum omnes priores.
Ergo, secundum Augustinum non potest sciri tempus ultimum perse-
cutionis nec finis mundi. Unde, hanc conclusionem ibi concludens,
dixit: «Etas igitur generis humani, que incipit a Domini adventu us- 135
que ad finem seculi, quibus generationibus computetur, incertum est».

Item, cum isti dicunt quod in sexto millenario annorum et isto cen-
tenario erit persecutio Antichristi, aut computant secundum transla-
tionem Septuaginta interpretum, quos sequitur Augustinus, in quo se
fundant, aut secundum translationem Hieronymi, que nunc currit. 140
Et utroque modo est falsum, quod dicunt. Nam, ut patet computanti
a creatione mundi usque ad nativitatem Christi, secundum translatio-
nem Septuaginta, fuerunt quinque milia trecenta annorum, accepto
numero annorum, qui in Biblia deficit, a regno Persarum, a Cyro us-
que ad Christi nativitatem, secundum chronicas gentium, quas refert 145
Hieronymus, a creatione mundi usque ad primum annum regni Da-
rii, quatuor milia octingenti viginti anni; et a primo anno Darii us-
que ad Christi nativitatem, quingenti sexaginta. Qui, additi primis,
sunt quinque milia trecenti octoginta. Et a Christi nativitate usque
nunc, mille trecenti tredecim, et sic sunt omnes sex milia sexcenti no- 150
naginta tres. Nunc, autem, a Christi nativitate computamus mille tres-
centos tredecim. Et sic, a creatione mundi, secundum quod sequitur

130 sexagesimo B 60 131 centum viginti B 120

137 sexto B 6° 139 Septuaginta B 70 | se B seq fi exp 140 Hieronymi B Jeroni-
mi 143 Septuaginta B 70 | quinque milia trecenta B .53AA. 144 regno B seq pera exp | Cyro
B Ciro 145 chronicas B lect dub chronicam | quas B que 147 quatuor milia octingenti viginti
B 4820 148 quingenti sexaginta B 560 149 quinque milia trecenti octoginta B 5380 150 mille
trecenti tredecim B 1313 150-151 sex milia sexcenti nonaginta tres B 6693 151-152 mille tres-
centos tredecim B 1313

137-138 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi*, l. 1210-1231; *De
mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 654-667 139 AURELIUS AUGUSTINUS, *De civitate Dei*,
XX, VII (DOMBART, KALB, CC Series Latina XLVIII, Turnholt, Brepols 1955, 709, l.
22-34) 140 HIERONYMUS, *Commentariorum in Daniele prophetam liber unus*, V, VI
i IX (ML 25, Paris 1845, col. 518 BC, 522-523, 526 B i 542-553); PETRUS ARCHIDIACO-
NUS, *Quaestiones in Daniele prophetam*, 64 (ML 96, Paris 1862, col. 1357-1361)

137-170 Hom pot veure els resultats diversos dels tres còmputs (grec, hebreu/vulgata
i samarità) dins Eugène MANGENOT, *Chronologie biblique*, dins *Dictionnaire de la Bible.
Supplément*, II/1, Paris 1926, 721-723.

Augustinus, sunt sex milia sexcenti octoginta duo. Et ita, iam sunt sexcenti nonaginta anni quod hec persecutio fieri debuisset et generale iudicium [f. 53c] iam fieri debuisset. Hec autem dicere est manifeste hereticum, quia per hec Scriptura falsificatur et fides de universali iudicio et ratione evacuatur. Si enim Scriptura intenderet quod primo sexto millenario fierent predicta, etiam secundum Augustinum, multo plus temporis transiit et non evenerunt. Illa ergo Scriptura in hoc esset falsa et, per consequens, non restat fides ut Scripture credatur in hiis que dicit, quia, ut dicit AUGUSTINUS, primo *De doctrina christiana*: «Tubabat fides, si sanctarum litterarum vacillet auctoritas». Unde, talibus non esse cedendum docet APOSTOLUS, II *Thessalonicenses*, secundo: «Non cito moveamini a sensu vestro nec terreamini nec per spiritum nec per sermonem nec per epistolam tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini». Que verba AUGUSTINUS, in *Epistola ad Hesy-chium de fine seculi*: «Nolebat ut crederent eis, a quibus audiebant instare diem Domini, ne forte, cum transisset tempus, in quo cum crederant eum venturum et venisse non cernerent, etiam cetera fallaciter promitti credentes, de ipsa mercede fidei desperarent».

Si vero computent secundum veritatem hebraicam, quam sequitur Hieronymus, a creatione mundi usque nunc non sunt nisi quinque

153 sexmilia sexcenti octoginta duo B 668ij 153-154 sexcenti nonaginta B 690 157 sexto B 6 158 millenario B seq fi exp 161 christiana B christi 166-167 Hesy-chium B esit-hium 167 nolebat B volebat 168 transisset B transisset

171 hebraicam B hebraycam 172 Hieronimus B Jeronimus 172-173 quinque milia trecenti sex B 5306

156 *Symbolum Apostolicum*, ex HIPPOLYTI, *Traditione apostolica* (DENZINGER-SCHÖNMEYER, *Enchiridion Symbolorum, Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum*, ed. 36, Barcelona-Friburg de Brisgòvia, Herder 1976, 10), n. 10; i AURELIUS AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XX, 1 (ed. indicada en la nota d'aquest aparat de fonts a la l. 139, 699-700, l. 16-53) 157-158 Vegeu les indicacions d'aquest aparat de fonts al text de les l. 137-138 161-162 AURELIUS AUGUSTINUS, *De doctrina christiana*, I, XXXVII, 44 (MARTIN, CC Series Latina XXXII, Turnholt, Brepols 1962, 30, l. 7-8) 163 2 Thess II, 2 166-170 AURELIUS AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesy-chium*, V, 15 (GOLDBACHER, CSEL LVII, Viena-Leipzig 1911, 255, l. 20-24)

157 Abans de "et ratione" potser hi ha d'haver "merito" o una paraula equivalent. 163 "Cedendum" potser hauria d'ésser "credendum". Però ja se sap que té preferència la "lectio difficilior".

167 Entre el títol agustinianà i el començament del fragment transcrit, hom esperaria "sic (ita) exponit".

168-169 El text és clarament defectuós. El de sant Agustí diu: "...tempus, quo eum crediderant esse venturum et...".

milia trecenti sex, quia in illa translatione Hieronymi, ab Adam sunt pauciores sexcenti sex anni, quia in illa Septuaginta interpretum; et a Diluvio usque ad Abraham sunt pauciores in illa Hieronymi, septingenti octoginta; et ita, in universo sunt pauciores mille trecenti octoginta sex, qui, si demantur a sex millibus sexcentis nonaginta uno, restant quinque milia trecenti septem. Igitur falsum dicunt quod isto centenario erit, quia secundum hanc computationem non complebitur sextum millenarium in isto centenario, quia adhuc restant sexcenti nonaginta anni fere ante sextum millenarium. Ergo nullus aditus fugiendi patet huic errori.

Item AUGUSTINUS, exponens illa verba APOSTOLI, II *Thessalonicenses*, secundo: «Et nunc, quid detineat scitis, ut reveletur in tempore suo, nam mysterium iniquitatis iam operatur, ut qui tenet teneat, donec de medio fiat et tunc revelabitur ille iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui», dicit in *Epistola ad Hesychium*, in qua expresse tenet quod non est certum quando Antichristus erit: «Ista sane, inquit, obscura sunt et mystice dicta, ut tamen appareat eum nihil dixisse de statutis temporibus ullumque intervallum spatiumque [aperuisse], ait: Ut reveletur in tempore suo, nec dixit post quam temporis hoc futurum sit». [f. 53d]

Demum subiungit: «Iam enim mysterium iniquitatis operatur. Hoc enim mysterium iniquitatis, quando intelligatur, quid sit, ab alio sic, ab alio autem sic, quamdiu tamen operetur occultum est, nec illud expressit Apostolus, tamquam unus homo ex eorum numero, quibus

173 Hieronymi B Jeronimi 174 sexcenti sex B 606 | septuaginta B 70 175 a B add int lin | Hieronymi B Jeronimi 175-176 septingenti octoginta B 780 176-177 mille trecenti octoginta sex B 1386 177 demantur B demeniantur | sex millibus sexcentis nonaginta uno B 6691 178 quinque milia trecenti septem B 5307 180 sextum B 6m 180-181 sexcenti nonaginta B 690 181 sextum B 6m

183 II B 2^a 185 mysterium B misterium 186 iniquus B iniquus 187 Hesychium B Ethisium 188 sane B sana 189 inquit B inquit | mystice B mystice

193 mysterium B misterium

183-187 2 Thess II, 6-8 187-207 AURELIUS AUGUSTINUS, *Epistula...* (cf. nota de fonts a les línies 166-170), III, 10-11 (ed. cit., 252, l. 16-253, l. 17)

173 "Ab Adam" sembla que hauria de dir "ab Adam usque ad diluvium".

174 "Quia" sembla que hauria d'ésser "quam".

178-179 Vegeu el text de les línies 27-28 amb la corresponent nota de l'aparat de fonts.

191 "Quam" és "quantum" en la carta de sant Agustí.

194 "Quando" és "quomodolibet" en el text de sant Agustí.

dictum est: Non est vestrum scire. Quamvis enim nondum inter eos erat quando eis hoc dictum est, ad eorum tamen collegium et societatem etiam ipsum non ambigimus pertinere».

200 Itemque sequitur: «Tantum, qui tenet teneat, donec de medio fiat, etc., docet nos Antichristum manifestum futurum..., interficiendum spiritu oris Domini. Sed post quantum temporis illud erit, nec saltem obscure locutus est. Quis enim sit qui modo tenet vel quid teneat, vel quid sibi velit, quod ait: Donec de medio fiat, potest quisque se coarctare, ut intelligat vel aliquatenus suspicetur, quando legit. Quamdiu autem teneat et post quanta temporum spatia de medio fiat, hec tace-
205 tur primo omnino». Vult ergo AUGUSTINUS, quod tempus revelationis Antichristi futurum est; quando autem erit, occultum est et omnino incertum. Et quod Apostolus non expressit tempus, quando hoc erit, quia nescivit hoc, sicut nec alii apostoli, quibus fuit dictum: «Non est vestrum nosse», etc. Unde *Daniel*, octavo, dicitur: «Et visio...que dicta est», scilicet, de persecutione Antichristi, vera est, quia veniet, sed quando, incertum est. Unde subdit: «Tu ergo signa visionem, quia post dies multos erit nobis», scilicet indeterminatos, ita quod notitia adventus Antichristi est signata et non est inter viatores qui eam possit aperire, ut *Daniel* confitetur.

Dicendum ergo quod per Scripturam non potest sciri quando Antichristus veniet, nec tempus iudicii. Unde Dominus, postquam suum adventum predixerat, tempus tamen quando veniet tacuit: «De die enim
220 illa...nemo novit, nec angeli» et, ut habetur in *Marco*, «nec Filius», quia

201 antichristum B seq in exp 204-205 coarctare B coartare 208 occultum B ocul-
tum 215-216 possit B seq an exp
220 Marco B Marcho

209 Cf. l. 183-187 210-211 Act 1, 7 211-214 Dan VIII, 26

219-220 Mt XXIV, 36 220 Mc XIII, 32 (i Mt XXIV, 36) 221-222 WALAFRIDUS STRA-
BO, *Glossa ordinaria in Evangelium Matthaei*, XXIV, 36 (ML 114, París 1852, col. 162):
“...non facit homines scire”

207 “Primo” manca en el text de sant Agustí.

217-218 Arnau de Vilanova hauria replicat ací, dient que hi ha d'altres maneres de llegir la *Biblia*, que la feta a través de sant Gregori o de sant Agustí, per a ell la directa, en hebreu, vivificada per l'amor de Déu i sota la seva il·luminació.

220-224 “El Fill no ho sap per a dir-ho”: així interpreta tothom el text de Mc XIII, 32. També Arnau de Vilanova, dins *De tempore adventus Antichristi*, l. 543-544. Si, doncs, el Fill no ho pot fer saber a ningú, ¿com ho pot saber algú? ¿Per un conducte que no passa pel Fill, el qual automàticament deixaria d'ésser mitjaner universal? Pretendre de

pro tanto, secundum omnes sanctos, verum est, quia Filius non facit nos scire, scilicet per Scripturam suam. Tunc, si aliquis per Scripturam posset hoc scire, non diceretur Filius nescire. Quare, sic dicentes non salvant Evangelii veritatem.

Item Christus multis exemplis astruit diem et tempus sui adventus ad iudicium ignorare omnes, *Matthei*, XXIV, ut est illud, quod homines «ante diluvium erant comedentes et bibentes et nuptui tradentes, usque ad eum diem, quo Noe intravit in arcam [f. 54a] et non cognoverunt donec venit diluvium et tulit omnes, ita erit adventus Filii hominis», incognitus et inimaginatus. Ubi CHRYSOSTOMUS dicit: «Hec autem dicit quia repente veniet et inopinate et pluribus lascivientibus. Hoc enim Paulus dicit: Cum dixerint pax et securitas, repentinus eis superveniet interitus».

Nec valent contra hec que pro se inducunt, quia intellectum AUGUSTINI non habent. Ut enim ibi patet, AUGUSTINUS ponit duo: unum, quod post mille annos, id est, post magnam annorum multitudinem nobis incertam (et istam amplectitur, ut patet in fine XXII, *De civitate Dei*), unde AUGUSTINUS presumptionem talium et errorem, versus finem *Epistole ad Hesygium*, elidit tali exemplo: «Ponamus tres

225 astruit B seq dei exp 226 XXIV B 24 | ut B ut ut 228 arcam B archam 230 Chrysostomus B Crisostomus

235 duo B 2 236 unum B unam | mille B 1000 237 istam B corr sistam canc s- | XXII B 22 239 Hesygium B esichium | tres B 3

226-230 Mt XXIV, 38-39 230 IOANNES CHRYSOSTOMUS, *Commentarius in sanctum Mattheum evangelistam*, homilia LXXVII, 2 (MG 58, Paris 1862, col. 703-704) 232-233 1 Thess v, 3. Vegeu la nota de fonts al text de les l. 92-96.

235-237 AURELIUS AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XX, VIII (DOMBART, KALB, CC Series Latina XLVIII, Turnholt, Brepols 1955, 710-711, l. 55-118) 237-238 *Ibid.*, XXII, XXX, pp. 865-866 239-256 AURELIUS AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesygium*, XIII, 52-54 (GOLDBACHER, CSEL LVII, Viena-Leipzig 1911, 290, l. 3-292, l. 7)

saber-ho, saltant-se el Fill, és contra la veritat de l'Evangelí -i ací cal remarcar l'atac directe de Guiu Terrena al punt cèntric del missatge arnaldí: el de la "veritat del cristianisme" o de l'"Evangelí"; tema sobre el qual hom pot veure el meu *L'Alia Informatio Beuginorum* d'Arnau de Vilanova (Studia, Textus, Subsidia 2), Barcelona, Facultat de Teologia 1978, 146-147, 152 i 168.

225-233 Segueix la crítica iniciada en les línies anteriors i ve a dir: si es tracta de la "veritat de l'Evangelí", poques coses hi deu haver tan clares com que la segona vinguda de Crist serà en el moment en què hom menys espera ni preveu ni es pensa.

234-235 Vegeu la nota a les línies 17-28.

- 240 servos adventum Domini scientes..., quorum unus dicit: Vigilemus et oremus, quia citius veniet Dominus. Alter dicit:... Quia tardius venturus sit Dominus. Tertius dicit:... Nescimus quando venturus sit Dominus. Evangelium dicit: Vigilate et orate, quia nescitis quando tempus est... Quid audivimus dicere? Tertius, ubi quod dicit Evangelium...
- 245 Si enim factum fuerit quod dixerat primus, gaudebunt secundus et tertius. Omnes tempus Domini diligunt... Si autem factum non fuerit et apparere ceperit hoc potius esse verum, quod dixerat secundus, metuendum est ne inter ipsas moras perturbentur qui crediderant, quod dixerat primus, et incipiant Domini adventum non iam tardum, sed
- 250 nullum. Videsne quantus sit interitus animarum? Et si isti a fide non recedant..., abundabunt nihilominus irrisiones, opprobria et insultationes inimicorum, multos infirmos a christiana fide avertentium, dicendo tam fallaciter regnum eis esse promissum, quam fallaciter eis dicebatur citius esse venturum. Si vero veniat quod dixit primus, fallitur secundus, fides non turbatur. Qui autem dixit: Quid horum verum sit, ignorare se fatetur. Illud optat, illud tolerat, in nullo errat». Patet ergo, secundum Augustinum, quod ille solus tenet veritatem Evangelii, qui dicit se nescire tempus. Quod non esset verum, si per Scripturam sciri posset. Dicamus igitur concorditer Evangelio: «Vigilemus et oremus, quia nescimus quando veniet Dominus», an cito, an tarde,
- 260 certi tamen quod veniet indubitanter.

Et prophetia illa *Daniel*, XII male applicatur ab istis, quia ille nu-

242 tertius B 3us 243 orate B corr orata 244 tertius B 3us 245-246 secundus et tertius B 2us et 3us 251 recedant B seq hindabunt exp | opprobria B obprobria 254 citius B citum 255 secundus B 2us 262 XII B 12

259-260 Cf. Mc XIII, 35

262-265 Dan XII, 11. Vegeu el text de les l. 29-39 266 HIERONYMUS, *Commentariorum in Daniele prophetam liber unus*, XII, 11 (ML 25, París 1845, col. 579 AB)

257-258 Vegeu les notes a les línies 220-224 i 225-233.

262-274 L'anàlisi que Guiu Terrena proposa en aquestes línies sembla encertada. Les dues lectures, en efecte, es diferencien en la relació que estableixen entre els tres elements dels quals parla Dan XII, 11, d'on ve també l'equivalent que assignen a "dia". Si la cessació del sacrifici és feta coincidir amb l'abominació desertitzadora i a partir d'aquest punt comencem de comptar 1290 dies, hom els entén tals i no anys. Si, en canvi, la cessació del sacrifici és el punt, en el qual comença un període de 1290, dies o anys, al final dels quals arriba la desolació desertitzadora, en un moment determinat hom podia considerar convenient d'insistir en el pressupòsit que els 1290 "dies" eren anys. Remarquem la

merus dierum non est annorum, sed dierum, quibus durabit persecutio Antichristi. Unde signanter dicitur: «Cum ablatum fuerit iuge [f. 54b] sacrificium et posita fuerit abominatio in desolationem», id est, Antichristus secundum Hieronymum, sequitur tempus sue tyrannidis, dies mille ducenti nonaginta, qui faciunt tres annos cum dimidio. Si enim illi dies essent tempus fluens inter ablationem sacrificii, tunc diceretur: «Cum ablatum fuerit iuge sacrificium, mille ducenti nonaginta, ut ponatur abominatio», unde cessatio sacrificii et positio abominationis ponatur sub uno contextu et sequatur numerus dierum, liquido patet quod tempus dierum presupponit adventum Antichristi, unde omnes sancti exponunt illos, dies quibus dominabitur Antichristus. Et sic, isti procedunt ex perverso intellectu prophetie *Danielis*.

264 iuge B seq sa exp 265 abominatio B abhominatio 266 Hieronymum B Jeronymum 267 mille ducenti nonaginta B 1290 | tres B 3 268 inter B seq alla cano 269-270 mille ducenti nonaginta B 1290 270 abominatio B abhominatio 270-271 abominationis B abhominatio 272 presupponit B presupponit

273 IDEM, *Ibid.*: “Hos mille ducentos nonaginta dies Porphyrius in tempore Antiochi, et in desolatione templi dicit completos, quam et Josephus et Machabeorum (ut diximus) liber, tribus tantum annis fuisse commemorant. Ex quo perspicuum est tres istos et semis annos de Antichristi dici temporibus, qui tribus et semis annis, hoc est mille ducentis nonaginta diebus, sanctos persecuturus est, et postea corruiurus in monte inclyto et sancto”. Aquest fragment passà íntegre a la *Glossa ordinaria* (cf. *Biblia sacra cum glossis*, IV, Venècia 1588, f. 327c) o a PETRUS COMESTOR, *Historia scholastica, Liber Danielis*, XII (ML 198, París 1855, col. 1466 AB). Un altre comentarista tan influent com NICOLAUS DE LIRA, s’hi associava (*Biblia sacra cum glossis*, Venècia 1588, f. 327d): “Et posita fuerit abominatio in desolationem, dies etc., id est Antichristus exhibitus hominibus ad adorandum. Ab illo inquam tempore dies mille ducenti nonaginta, qui faciunt tres annos cum dimidio et duodecim dies, ut patet consideranti: quia unus annus habet trecentos sexaginta quinque dies. Et sic illud idem spatium temporis, quod prius expressit per tres annos cum dimidio, hic exprimit per dictos dies. Sic igitur patet quod tres anni cum dimidio persecutionis Antichristi non sunt incipiendi ab illo tempore, quo se incipiet ostendere et aliquos ad se attrahere: sed ab illo tempore, quo iam erit tante potestatis, quod se exhibebit adorandum hominibus et quo fideles non audebunt in palam sacrificium altaris conficere propter timorem eius”.

constància d’Arnau de Vilanova a defensar el segon esquema, p. e., en *De tempore...*, l. 937-963 i *De mysterio...*, l. 1021-1049. Per la meua banda, només diré que les *Bíblies* actuals traduïdes de l’hebreu, que he pogut consultar, totes segueixen el primer esquema, unànimement i sense excepció; i que la *Bible de Jérusalem* París 1956, Les Éditions du Cerf 1207, es limita a anotar: “La différence entre les chiffres de VIII, 14 (1150), de XII, 11 (1.290) et XII, 12 (1335) reste sans explication”. Recordem, però, que Guiu Terrena no fa cap referència a Mt XXIV, 15 (les línies 61-63 són resum de la doctrina d’Arnau).

- 275 Nec, ut Augustinus dicit, per numerum hebdomade *Danielis*, IX, potest haberi tempus secundi adventus, quia tempus illud quadringenti nonaginta anni; et a Christi nativitate usque nunc computantur mille trecenti tredecim anni. Et ita, diu est quod universale iudicium fuisset, si numerus hebdomade ad adventum ad iudicium pertineret. Item
- 280 in secundo adventu non ungetur Christus nec occidetur, quod fiendum est tempore hebdomade. Ideo per eas probatur primus adventus, scilicet in carnem, quia, quandocumque accipiatur initium computandi hebdomadam, sunt plures quam mille anni. Ergo, si prophetia est vera, diu est quod venit Christus et est occisus.
- 285 Ulterius. Quod dicunt quod tempus Antichristi est expediens, est expresse contra doctrinam sanctorum. Dicit enim AUGUSTINUS, *Octoginta trium questionum*, questione quinquagesima octava: «Sexta etas generis humani, que incipit a Domini adventu usque in finem seculi, quibus generationibus computetur incertum est et hec utiliter Deus
- 290 latere voluit, sicut in Evangelio scriptum est et Apostolus dicit: Dies Domini tamquam fur in nocte veniet». Item XVIII *De civitate Dei*, capitulo quinquagesimo tertio, loquens de persecutione Antichristi, dicit: «Hic [queri] solet: Quando illud erit? Importune omnino. Si enim nosse nobis prodesset, a quo melius quam a Deo, magistro nostro, interrogantibus discipulis, diceretur?» Item *Glossa*, super illud *Actuum*,
- 295

275 hebdomade B ebdomade | IX B 9 276-277 quadringenti nonaginta B 490 277-278 mille trecenti tredecim B 1313 278 anni B ani 279 hebdomade B ebdomade 281 hebdomade B ebdomade 282 initium B lect dub vertium 283 mille B 1000

286-287 octoginta trium B 83 287 quinquagesima octava B 58 291 XVIII B 14 292 quinquagesimo tertio B 53

275 AURELIUS AUGUSTINUS, *Epistula CXC VII Hesychio, Salonitano episcopo*, 1 (GOLDBACHER, CSEL LVII, Viena-Leipzig 1911, 231, l. 14-18). Cf. Raimundum MARTINI, *Pugio fidei adversus Mauros et Iudaeos*, II, cap. III (VOISIN, Leipzig, Wittigau 1687, 271, IV) Dan IX, 24-27

285 Vegeu l'anotació de fonts a la l. 15 286-291 AURELIUS AUGUSTINUS, *De diversis quaestionibus octoginta tribus*, LVIII, 2 (MUTZENBECHER, CC Series Latina XLIV A), Turnholt, Brepols 1975, 107, l. 77-82) 290-291 Cf. Mt XXIV, 43 i 1 Thess V, 2 291-295 AURELIUS AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XVIII, LIII (DOMBART, KALB, CC Series Latina XLVIII, Turnholt, Brepols 1955, 652, l. 4-7) 295-297 WALAFRIDUS STRABO, *Glossa ordinaria Actuum Apostolorum*, I, 7 (ML 114, Paris 1852, col. 427) i la *Glossa*

275-284 Arnau de Vilanova no es basa en Dan IX, 26-27 com ho fa en Dan XII, 11, però addueix aquell text a precisió d'aquest en *De tempore adventus Antichristi*, l. 664-668, i *De mysterio cymbalorum*, l. 701-707, tots dos editats en aquest volum.

285 Entre "quod" i "tempus" sembla mancar un d'aquests verbs (o un d'equivalent): "scire/noscere/prenoscere".

I: «Non est vestrum», etc., dicit: «Expedit nos nescire, ut sic semper vivamus, quasi semper iudicandi». Item, HIERONYMUS, super illo verbo *Matthaei*, XXIV: «Vigilate, quia nescitis qua hora», etc., dicit perspicue: «Ostendit Dominus quod supra dicit: De die illa nemo novit..., nisi Pater solus, quia, scilicet, non expediebat apostolis ut pensione expectationis interioris semper credant eum venturum, quem ignorant quando venturus sit». Item CHRYSOSTOMUS ibi dicit: «Vult eos semper esse in [f. 54c] sollicitudine. Propter hoc dicit: Vigilate». Item GREGORIUS ibidem dicit: «Horam vero ultimam ideo Dominus voluit esse incognitam, ut semper possit esse suspecta, ut, dum illam prevedere non possumus, ad illam sine intermissione preparemur». Ut et sequitur: «Et ideo vos estote parati». Item THEOPHILUS super illud *Marci*, XIII: «Nescitis quando Dominus vester veniat», etc., dicit: «Vide, quia non dicit: Nescio quando tempus erit, sed: Nescitis. Propter hoc enim occultavit, quia nobis expediebat. Nam si nunc, ignorantes fi-

297 Hieronymus B Jeronimus 298 XXIV B 24 302 Chrysostomus B Crisostomus 308 XIII B 13 nescitis B nescit

ordinaria de les edicions, com és ara la de la *Sexta pars Biblie cum Glosa*, Basilea, Johannes Froeben 1502, f. 164a 297-302 HIERONYMUS, *Commentariorum in Evangelium Matthaei ad Eusebium libri quatuor*, IV, XXIV (ML 26, París 1845, col. 182 C); Mt XXIV, 42-43 302-303 IOANNES CHRYSOSTOMUS, *Homiliae XC in Matthaem*, Homilia LXXVII, 2 (MG 58, París 1862, col. 705) 304-306 GREGORIUS MAGNUS, *XL Homiliarum in Evangelia libri duo*, I, XIII, 6 (ML 76, París 1857, col. 1126 BC) 307 Mt XXIV, 44 307-311 La referència a Teòfil, potser és resum d'aquest fragment de TEÒFIL D'ANTIOQUIA, *Commentariorum in sacra quatuor Evangelia libri quatuor*, I, 136-137 (OTTO, "Corpus Apologetarum christianorum saeculi secundi" VIII, Jena 1861, 298): "De die illa autem vel hora nemo scit. Diem et horam Deus se tantum scire, non hominem voluit, et ideo nec filium dixit scire, ut improbitatem humanam in iudicii divini curiosa inquisitione confunderet, cum filium hominis hoc nescire dixisset. Caeterum filius dei, qui deus ex deo est, hoc ignorare non poterat, quippe dixit: 'Omnia patris mea sunt'. Si ergo natura patris in filio erat, scientiae natura degenerare non poterat: ergo divinitas una patris et filii diem et horam noverat quam creavit, non poterat autem nosse humana fragilitas quod utiliter ignorabat" 308 Mc XIII, 35

300-301 "Pensione expectationis interioris" diu en ML 26, París 1845, col. 182: "pendulae expectationis incerto".

310-350 Establerta la rècula de grans noms, que explícitament afirmen no convenir el coneixement previ del temps dels novíssims, segueixen dues consideracions directes d'un cert pes. La primera és que és aliena a l'Esriptura una pretesa notícia d'aquells temps, perquè allò que l'Evangelí proclama és la conveniència d'estar sempre disposat, car el Jutge vindrà quan menys hom l'espera. Quant a la segona, certament no manquen raons

nem, non curamus, quid faceremus, si finem sciremus» Patet ergo quod non expedit.

Nec valet primum, quod pro se inducunt. Quia ad munimen et cautelam fidelium contra Antichristum sufficit scire per Scripturam
 315 quod Antichristus veniet in potentia, in signis et prestigiis, ut, si possibile sit, electi inducantur in errorem. Et post Dominus veniet ad iudicandum qua hora non putatur, largiturus electis premia et paratis, reprobis autem et non paratis perpetuos cruciatus. Unde Dominus, qui multum sollicitus fuit circa salutem generis humani, nullicubi docuit
 320 tempus Antichristi certum aut finalis iudicii, sed in hoc fremuit in fine predicere adventum suum, quod prederent multa signa et multa mala, sed quando hec erunt voluit eos latere, ut ex incertitudine temporis vigilantes, attentius bonis operibus insudarent, sicut premissae sanctorum auctoritates testantur. Unde AUGUSTINUS in *Epistola ad*
 325 *Hesychium*, dicit: «Quare dictum est Apostolis: Non est vestrum nosse, etc.» Quod si dicatur quod ideo dictum, quia sunt prohibiti scire et docere, tunc arguit AUGUSTINUS: «Quis vestrum docere audeat vel scire presumat quod ille magister Deus nec eos discipulos docuit, de quibus presens est interrogatus, nec illi tam sancti magnique doctores
 330 docere potuerunt ecclesiam... Unde, credibilius est Deum noluisse sciri, quod videbat inutiliter sciri». «Monet ergo Dominus non ut bonus servus cognoscat temporum finem». E quibus patet quod isti falsum

316 sit B seq e exp 316-317 iudicandum B lect dub videndum 321 quod B lect dub quid 325 Hesychium B esichium | apostolis B aapostolis -a- add al man 327 scire B seq a exp 331 inutiliter B inutibiler | dominus B seq nt exp 332 e B lect dub et 333 immo B ymmo 334 XXIV B 24 335 surgent B seq pli canc 337 Chrysostomus B Crisostomus

313 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi*, edició d'aquest volum, l. 44-52 i 53-66; *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, edició també d'aquest volum, l. 554-565 314 "sufficit scire", cf. AURELIUM AUGUSTINUM, *De civitate Dei*, XX, XXX (DOMBART, KALB, CC Series Latina XLVIII, Turnholt, Brepols 1955, 757-758) 315 Mt XXIV, 4-12 i 24 316-318 Cf. Lc XII, 40; Mt XXV, 34-46 318-323 Cf. Mt XXIV, 3-51; cf. *De tempore adventus Antichristi*, l. 16-20 323-324 Cf. el text de les línies 285-312 324-332 AURELIUS AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesychium*, II, núms. 4-6 (GOLDBACHER, CSEL LVII, Viena-Leipzig 1911, 247, l. 14-15; 248, l. 2-8; 249, l. 7-9 i 14) 326-327 Cf. NICOLAUM DE LIRA, *Glossa in Actus Apostolorum*, I, 7 (*Pars Sexta Bible cum Glosa*, Basilea, Johannes Froeben 1502, f. 164b): "Quasi dicat: Non pertinet ad vos hoc scire nec querere" 334-335 Mt XXIV, 24 i 26 337 IOANNES CHRYSOSTOMUS, *Homiliae XC in Matthaeum*, Homilia LXXVI, 2-3 (MG 58, París 1862, col. 696-698)

per a afirmar que força dels detalls indicats en Mt XXIV, 15-22 encaixen més amb el terrible setge de Jerusalem conduït per Vespasià i per Titus, que no pas amb l'Anticrist.

assumunt, quia numquam Dominus hoc tempus predixit. Immo, tales prenosticatores docet cavere ut pseudoprophetas, *Matthaei*, XXIV, ubi dicit: «Surgent pseudoprophete... Si predixerint vobis: Ecce, in deserto est, nolite exire, ecce, in penetralibus, [f. 54d] nolite credere», et loquitur de adventu in iudicium, ut ibi CHRYSOSTOMUS dicit. 335

Quod autem pro se inducunt, quod Dominus dixit: «Cum videritis abominationem, que dicta est a Daniele», etc., non ad propositum, quia tunc Christus loquebatur de destructione Templi, non de adventu et fine seculi, ut sancti exponunt. Unde isti procedunt ex ignorantia signorum ibi positorum, «que ad tria pertinent, scilicet ad excidium illius civitatis, ad adventum eius in corpore, quod est ecclesia, et ad adventum eius in capite, quod est ipse. Quod tamen horum ad quid horum trium referendum sit, diligenti consideratione cernendum est, ne forte quod pertinet ad eversionem Hierusalem, ad finem seculi referendum putemus et e converso», ut dicit AUGUSTINUS in *Epistola ad Hesychium*. Et ideo isti non probant bene quod sit expediens scire tempus Antichristi; inducunt quod pertinet ad destructionem civitatis ac si pertineret ad finem seculi. 340 345 350

Auctoritates contra se non bene, immo perverse exponunt. Exponunt enim primo illud: «Non est vestrum», etc., dicentes quod apos-

338 inducunt B *lect dub* inducit/inducont 339 abominationem B abhominatio-nem 343 ecclesia B *seq* et ad adventum eius in corpore, quod est ecclesia 344 eius B *seq* quod est *canc* | est B *seq* ecclesia *canc* 345 Hierusalem B Jerusalem 348 Hesychium B esichium 349 pertinet B *seq* ad *exp*
351 non B non non | immo B ymo

338 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi*, l. 925-929; i *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 575-595 338-339 Mt XXIV, 15 340-341 Cf. WALAFRIDUS STRABO, *Glossa ordinaria in Evangelium Matthaei*, XXIV, 14-15 (ML 114, París 1852, col. 161) 342-348 AURELIUS AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesychium*, IX, 26 (GOLDBACHER, CSEL LVII, Viena-Leipzig 1911, 266, l. 7-13) 348-350 WALAFRIDUS STRABO, *Glossa ordinaria*, lloc citat en nota de fonts a les l. 340-341

351 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi*, l. 367-377; i *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 314-326 355-356 *Ibid.*, l. 386-392

371 “Noluit” sembla que hauria de fer “voluit”.

351-400 En aquesta llarga i detallada discussió entorn del coneixement que podien tenir els apòstols i del sentit que podia haver tingut llur pregunta a Jesús, reportada en Act 1, 6, sembla haver-hi una qüestió de fons: la de si l'Església s'ha de regir o no per altres coneixements que pels rebuts dels apòstols. La insistència d'Arnau de Vilanova en la seva connexió directa amb Déu revelador o il·luminador sembla tenir la conseqüència coherent de desvalorar la significació i la funció apostòlica.

toli curiose quesiverunt, tamquam ex propriis viribus possent hec scire. Istud enim non potest stare, quia tunc apostoli inquirendo peccassent, quod nullus dicit. Item si apostoli estimassent quod ex propriis viribus possent hec scire, fuissent valde ignorantes et in miro errore presumptuosi, quod estimarent futura, que omnino dependent ex voluntate divina, possent ex propriis viribus comprehendere seu nosse. Dicere autem apostolos sic dementes et ignorantes, non est bonum fidei, cum Ioannis, XV dicat Veritas ipsis: «Iam non dicam vos servos..., sed amicos, quia omnia quecumque audivi a Patre» (*Glossa*: «Utilia ad salutem») «nota feci vobis». Nec valet, si non receperant Spiritum Sanctum, quia, licet sic visibili specie non recepissent, ut receperunt die Pentecostes, tamen invisibili specie receperant. Dicit: Christus insufflavit in eos post resurrectionem, unde tunc erant magis idonei ad quecumque arcana Dei suscipienda, quam quicumque istius temporis. Et ideo AUGUSTINUS dicit: «Si nobis prodesset nosse, a quo melius quam a Domino interrogantibus discipulis diceretur» (supple: tamquam magis idoneis). Quare, propter hoc non est dicendum: Quod apostoli non [f. 55a] receperant Spiritum Sanctum, noluit eos scire, si aliquem secundum istius temporis noluit postea scire.

Item AUGUSTINUS in *Epistola ad Hesychium* dicit quod Paulus non expressit tempus Antichristi, tanquam de numero illorum, quibus dictum est: «Non est vestrum», etc. Sed Paulus dicit illa verba, scilicet, «revelabitur tempore suo», II *Thessalonicenses*, secundo, post receptionem Spiritus Sancti, sicut antea. Et AUGUSTINUS, in eadem *Epistola*, de Paulo, *Thessalonicensibus* scribente, dicit: «Non expressit post quantalibet tempora veniret et sanctum servavit modum ut, licet esset Apos-

360 Ioannis B Johannes 364 pentecostes B penthecostes | invisibili B insibili 365 idonei B ydonei 366 arcana B archana 369 idoneis B ydoneis

372 Hesychium B Esichium 374 non est B non est 375 II B 2^a

381 Ioannis B Johannes 383 arcanum B archanum

360 Io XV, 15 361-362 Cf. AURELIUM AUGUSTINUM, *De Genesi ad litteram imperfectus liber*, IX, 20 (ML 34, Paris 1861, 270) 362-363 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 317-320 364-365 Io XX, 22 367-369 AURELIUS AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XVIII, LIII (DOMBART, KALB, CC Series Latina XLVIII, Turnholt, Brepols 1955, 652, l. 5-7)

372-374 AURELIUS AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesychium*, III, 10 (GOLDBACHER, CSEL LVII, Viena-Leipzig 1911, 252, l. 24-253, l. 1) 375 2 Thess II, 8 376-380 AURELIUS AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesychium*, III, 9 (GOLDBACHER, CSEL LVII, Viena-Leipzig 1911, 252, l. 4-7)

tolus, non tamen presumeret docere alios, quod apostolis dixisse cognoverat Dominum: Non est vestrum», etc. 380

Preterea constat quod discipuli Ioannis erant minus prediti Spiritu Sancto ad percipiendum secreta Dei quam discipuli Christi, de hoc querebant. Sed altius arcanum, scilicet Incarnationis, revelavit discipulis Ioannis, querentibus cum se in Lege inpromissum oportet venisse, *Matthaei*, XI: «Dicite, inquit, Ioanni: Ceci vident», etc., ac si diceret: «Scitote me esse Christum, de quo Isaias dixerat: Ecce Deus noster veniet et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cecorum et aures surdorum audient. Tunc saliet sicut cervus claudus et aperta erit lingua mutorum», *Isaie*, XXXV. Ergo apostolis, magis perfectis, minus mysterium, scilicet adventus in iudicium querentibus tradidisset, si expediens et utile fuisset. Unde «li» «nosse», non tantum stat pro preterito, sed etiam pro futuro. Quod etiam patet per AUGUSTINUM, qui semper dicit: «Non est vestrum scire», etc. Item si apostoli in futuro scivissent, puta, post receptionem Spiritus Sancti, et fuisset scire expediens, apostoli insistentes circa doctrinam fidelium illud tempus docuissent, hoc autem nullicubi fecerunt, sed semper tempus iudicii et Antichristi sub incerto predixerunt, ut: «Hora est novissima» et: «Dies Domini sicut fur... veniet» et: «Quod revelabitur tempore suo». Et nihil certum de talibus dixerunt, ut deducit AUGUSTINUS in *Epistola ad Hesychium*. Ergo apostoli, sicut nec in preterito, sic nec in futuro noverunt. 400

384 Ioannis B Johannis 385 XI B 11 | Ioanni B Johanni 386 Isaias B Ysa. 389 Isaie XXXV B Ysa. 35 | mysterium B misterium 390 tradidisset B thessalonicenses 399 Hesychium B Esichium 400 noverunt B novernt
403 istam B seq sn canc exp

381 Cf. Act XIX, 2-7 385 Mt XI, 2-6; cf. Lc VII, 18-23 386-389 Is XXXV, 4-6 391-392 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 333-335 392-393 AURELIUS AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesychium*, I, 1; II, 4; III, 10 (GOLDBACHER, CSEL LVII, Viena-Leipzig 1911, 244, l. 20-21; 247, l. 15-16; 253, l. 1); IDEM, *De civitate Dei*, XVIII, LIII i XXII, XXX (DOMBART, KALB, CC Series Latina XLVIII, Turnholt, Brepols 1955, 652, l. 5-14 i 865-866, l. 136-138) 397-398 1 Io II, 18; 1 Thess v, 2; 2 Thess II, 6-8 399-400 AURELIUS AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesychium*, III, 9-10; VI, 17 (GOLDBACHER, CSEL LVII Viena-Leipzig 1911, 251, l. 11-253, l. 4; 257, l. 17-258, l. 4)

401-402 ARNALDUS DE VILLANOVA, *De tempore adventus Antichristi*, edició d'aquest volum, l. 273-277 i 535-680 ; *De mysterio cymbalorum ecclesiae*, l. 376-382 402-404 AURELIUS AUGUSTINUS, *Epistula CXCVII Hesychio, Salomitano episcopo*, 1-3 (GOLDBACHER, CSEL LVII, Viena-Leipzig 1911, 231, l. 16-233, l. 14); *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesychium*, VI, 16 (*Ibid.*, 256, l. 17-257, l. 9) 404-406 1 Io II, 18

Secundo, male exponunt de die et hora, dicentes quod tempus possumus scire, non autem diem neque horam. Nam AUGUSTINUS contra istam sententiam in *Epistola* predicta directe dicit quod, sicut nec potest sciri dies, sic nec tempus. Unde, IOANNES, qui in *Canonica* sua dicit: «Novissima hora est», non dicit: «Novissimum tempus» aut «annus», aut «mensis», sed «novissima hora», que, ut AUGUSTINUS dicit, [f. 55b] «quam longa sit ignoramus, quia non est nostrum nosse tempora vel momenta, que Pater posuit in sua potestate». Unde convenientius creditur ille apostolus horam pro tempore posuisse et ideo, sicut nescimus tempus, sic neque diem.

Et ideo dicendum quod per Scripturam nullo modo possumus scire tempus quando veniet Antichristus. Unde, AUGUSTINUS, XVIII, *De civitate Dei*, capitulo quinquagesimo tertio: «Frustra, inquit, annos, qui remanent huic seculo, computare ac diffinire conantur, cum scire hec non est vestrum ex ore Veritatis audiamus». Et subdit, capitulo quinquagesimo quarto: «Omnium de hac re calculantium digitos resolvit et quiescere iubet ille, qui dixit: Non est vestrum nosse tempora».

Exinde patet temeritas magna istorum, qui predictam auctoritatem, scilicet: «Non est vestrum», etc., exponunt contra istam sententiam, cum sancti omnes in ipsa maxime se fundent, ut ex dictis patet.

Ad rationes, patet ex dictis.

408-409 convenientius B seq cred exp

412 XVIII B 14 413 quinquagesimo tertio B 53 415-416 quinquagesimo quarto B 54

406-408 AURELIUS AUGUSTINUS, *Epistula CXCIX de fine saeculi ad Hesychium*, VI, 18 (GOLDBACHER, CSEL LVII, Viena-Leipzig 1911, 259, l. 8-10)

412-415 AURELIUS AUGUSTINUS, *De civitate Dei*, XVIII, LIII (DOMBART, KALB, CC Series Latina XLVIII, Turnholt, Brepols 1955, 652, l. 12-14) 416-417 IDEM, *Ibid.*, l. 21-22

419 Act 1, 7

408-410 L'equiparació entre "dia" i "temps" prové almenys de sant AGUSTÍ, *De civitate Dei*, XX I (DOMBART, KALB, CC Series Latina XLVIII, Turnholt, Brepols 1955, 699, l. 19-21).

418 "Temeritat" fou la qualificació aplicada a la tesi d'Arnau de Vilanova tant pels teòlegs de París l'any 1300 com per Bonifaci VIII, tal com ell mateix diu en l'*Apologia de versutiis et perversitatibus pseudo-theologorum et religiosorum*, Vat. lat., 3824, f. 140a: "...dixerunt esse temerarium divulgare ipsas...". Quant a Bonifaci VIII, la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio ad Benedictum XI*, Vat. lat. 3824, f. 207c, diu: "...dominus papa conatus fuerat probare scribentis temeritatem super materia prelibata..."; i per a tots dos casos, hom pot veure el text de la *Protestatio facta Perusii* (FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz' VIII* (Vorreformationsgeschichtliche Forschungen II), Münster, Aschendorff 1902, CXCI).

TAULA ALFABÈTICA DE MOTS DE LA
QUAESTIO DE GUIU TERRENA

Les característiques d'aquesta *Taula* són idèntiques a les exposades en la introducció a la dedicada al *De mysterio cymbalorum ecclesiae* en aquest mateix volum, col·locada després del text esmentat.

- a 25, 26, 27, 47, 48, 56, 63, 93, 97, 126, 130, 135, 142, 144, 146, 147, 149, 151, 152, 164, 167, 172, 175, 177, 250, 252, 277, 288, 294, 339, 361, 367, 368.
- ab 25, 41, 45, 48, 51, 99, 173, 194, 195, 262.
- (ablatio), ablationem 268; ablacione 51.
- abominatio 30, 115, 265, 270; abominacionis 270-271; abominationem 62-63, 339.
- Abraham 175.
- (abundo), abundabunt 251.
- ac 350, 385, 414.
- (accipio), accipiatur 282; accepto 143.
- Actuum 7, 65, 295.
- ad 1, 15, 32, 44, 45, 51, 60, 65, 80, 99, 100, 113, 120, 126, 131, 136, 142, 146, 148, 175, 198, 226, 228, 239, 279, 306, 313, 316, 324, 339, 342, 343, 344, 346, 348, 349, 350, 361, 372, 382, 399, 421.
- Adam 99, 173.
- (addo), addantur 121; additi 148.
- adhuc 180.
- aditus 181.
- adventus 215, 225, 229, 276, 281, 390; adventum 219, 240, 249, 272, 279, 321, 343, 344; adventu 135, 280, 288, 337, 340-341.
- (ago), agitur 95.
- (aio), ait 191, 204.
- aliquatenus 205.
- aliquis 222; aliquem 370; aliqui 71.
- (alius), alii 210; alie 97; alio 194, 195; aliis 100; alios 379.
- alter 241.
- (altus), altius 383.
- (ambigo), ambigimus 199.
- (amicus), amicos 360-361.
- (amplector), amplectitur 237.
- an 260.
- angelus 18, 118-119; angeli 220.
- (anima), animarum 250.
- annus 405-406; anni 19, 20, 27, 52, 117, 147, 154, 174, 277, 278, 283; anno 130, 147; annum 54, 146; annorum 21, 25, 98, 127, 137, 143, 144, 236, 263; annos 33-34, 35, 43, 109, 124, 131, 236, 267, 413; annis 94.
- ante 227.
- antea 376.
- antichristus 112, 188, 217-218, 266, 273-274, 315, 412; antichristi 2, 5, 10, 28, 51, 57, 59, 64, 104, 105, 108, 116, 138, 208, 212, 215, 264, 272-273, 285, 320, 349, 373, 396; antichristum 11, 201, 314.
- (aperio), aperire 216; aperuisse 190-191; aperientur 387; aperta 388.
- Apocalypsis 18.
- apostolus 163, 196, 209, 378-379, 409; apostoli 183, 210, 352-353, 354, 355, 369, 393, 394, 400; apostolis 300, 325, 379, 389; apostolos 359.
- (appareo), appareat 189; apparere 247.
- (applico), applicatur 262.
- (arca), arcam 228.
- arcantum 383; arcana 366.
- (arguo), arguit 327; arguunt 22; arguitur 3, 7, 32.
- (assumo), assumunt 333.
- (astruo), astruit 225.
- atque 83.
- (attente), attentius 323.
- auctoritas 162; auctoritatem 418; auctoritates 74, 324, 351.
- (audeo), audeat 327.
- (audio), audiebant 167; audivi 361; audivimus 244; audient 388; audiamus 415.
- (aufero), ablatum 29, 264, 269.
- Augustinus 3, 24, 25-26, 92, 97, 100, 110, 139, 153, 161, 166, 183, 207, 235, 238, 275, 286, 324, 327, 347, 372, 376, 399, 402, 406, 412; Augustini 22-23, 235; Augustinum 17, 92, 127, 133, 158, 257, 392.
- (auris), aures 387.
- aut 73, 138, 140, 320, 405, 406.
- autem 58, 151, 155, 195, 206, 208, 231, 246, 255, 318, 338, 359, 395, 402.
- (averto), avertentium 252.
- Beatus* 31, 87, 117, 119; beati 81, 85.
- bene 348, 351.
- Biblia 144.
- (bibio), bibentes 227.
- bonus 331; bonum 359; bonis 323.
- (calculo), calculantium 416.
- Canonica 404.
- (cappio), ceperit 247.
- (capitulum), capitulo 3-4, 93, 110, 292, 413, 415.
- (caput), capite 344.
- (caro), carnem 282.
- (cautela), cautelam 60, 314.
- (caveo), cavere 334.
- (cecus), ceci 385; cecorum 387.
- (cedo), cedendum 163.
- (centenarius), centenario 28, 54, 105-106, 137-138, 179, 180.
- centum 27, 131.
- (cerno), cernitur 83; cernerent 169; cernendum 345.
- (certus), certi 261; certo 97; certum 101, 188, 320, 398; certis 94.
- cervus 388.
- cessatio 270.

- (ceterus), cetera 169.
 (christianus), christiana 161, 252.
 Christus 37, 59, 60, 65-66, 280, 340, 364; Christi 42, 47, 49, 142, 145, 148, 149, 151, 382.
 (chronica), chronicas 145.
 Chrysostomus 230, 302, 337.
 circa 12, 14, 319, 395.
 circiter 126.
 cito 164, 260; citius 241, 254.
 (civitas), civitatis 343, 349-350; civitatem 36; civitate 3, 92-93, 110, 238, 291, 413.
 claudus 388.
 (coarcto), coarctare 204-205.
 (cognosco), cognoscat 332; cognoverunt 228-229; cognoverat 379-380; cognovissent 69; cognituri 68.
 (cohibeo), cohibita 19.
 collegium 198.
 (comedo), comedentes 227.
 (compleo), complebitur 179-180; completo 20.
 (comprehendo), comprehendere 358.
 (computatio), computationem 179.
 (computo), computamus 47-48, 151; computant 138; computent 171; computare 414; computetur 289, 136; computanti 141; computandi 282.
 (conor), conantur 414.
 (concludo), concludens 134.
 (conclusio), conclusionem 134.
 concorditer 259.
 (confiteor), confitetur 216.
 (consequor), consequens 160.
 (consideratio), consideratione 345.
 (consto), constat 96, 381.
 (consumo), consumantur 18-19.
 (contero), conterenda 83.
 (contextus), contextu 271.
 contra 16, 76, 78, 92, 127, 234, 286, 314, 351, 402-403, 419.
 (convenienter), convenientius 408-409.
 (converto), converso 347.
 (corpus), corpore 343.
 (creatio), creatione 25, 27, 126, 142, 146, 152, 172.
 (credibilis), credibilium 330.
 (credo), crediderant 168-169, 248; credant 301; crederent 167; credere 336; creditur 409; credatur 160; credentes 170.
 cruciatus 318.
 cum 35, 43, 62, 67, 78, 89, 90, 109, 117, 125, 130, 168, 232, 267, 338, 359, 414, 420.
 (curo), curamus 311.
 (curiosus), curiosa 76.
 curiose 353.
 (curro), currit 140.
 (Cyrus), Cyro 144.
 (Daniel) 29, 40, 52, 61, 108, 211, 216, 262; Danielis 274, 275; Daniele 63, 114, 339.
 (Darius), Darii 146-147, 147.
 de 3, 10, 62, 70, 79, 92, 110, 161, 167, 186, 190, 200, 204, 206, 212, 219, 237, 291, 292, 299, 328, 337, 340, 377, 382, 386, 398, 401, 412, 416.
 (debeo), debebant 67; debeamus 87; debere 91; debuissent 154, 155.
 (declaro), declarat 9; declarari 12.
 (deduco), deducit 399.
 (deficio), deficit 144; defecit 37; deficiet 41.
 (demens), dementes 359.
 (demo), demantur 49, 177.
 demum 193.
 (dependeo), dependent 357.
 (desertum), deserto 335-336.
 (desino), desinunt 27.
 (desolatio), desolationis 63; desolationem 30, 115, 265.
 (despero), desperarent 170.
 (destructio), destructionis 41-42; destructionem 44, 45, 50, 349; destructione 340.
 (destruo), destruxit 36; destruxerunt 34.
 determinate 2, 6, 13, 72, 105.
 (determino), determinare 101; determinatam 71.
 (detineo), detineat 184.
 Deus 67, 289, 328, 386; Dei 3, 93, 110, 238, 291, 366, 382, 413; Deo 294; Deum 330.
 diabolus 19.
 (dico), dicit 19, 23, 81, 90, 93, 115, 123, 129, 161, 187, 230, 231, 232, 240, 241, 242, 243, 244, 258, 275, 286, 290, 293, 296, 298, 299, 302, 303, 304, 308, 309, 325, 335, 337, 347, 355, 364, 367, 372, 374, 377, 392, 403, 405, 406-407; dicunt 65, 71, 137, 141, 178, 285; dixit 24, 25, 68, 135, 191, 254, 255, 338, 417; dixerunt 14, 399; dixerat 247, 249, 386; dicam 360; dicat 118; dicamus 259; dicite 385; diceret 385-386; dicere 155, 244, 358; dixerint 232; dixisse 189-190, 379; dicitur 19, 29, 40, 81, 84, 85, 211, 264; dicatur 130, 326; dicebatur 254; diceretur 223; dicentes 223, 352, 401; dicendum 217, 369, 411; dicendo 252-253; dictum 197, 198, 210, 325, 326, 373-374; dicta 63, 189, 339; dictis 420, 421.
 dies 30, 32, 112, 113, 119, 120, 166, 214, 267, 268, 273, 290, 397, 404; diem 71, 72, 168, 225, 228, 402, 410; die 67, 70, 219, 299, 363, 401; dierum 263, 271, 272; diebus 116.
 (differo), differenda 83.
 (diffinio), diffinire 414.
 (digitus), digitos 416.
 (diligio), diligunt 246; diligenti 345.
 diluvium 227, 229; diluvio 175.
 dimidium 109; dimidio 35, 43, 45, 49, 110, 117, 267.
 directe 403.
 (discipulus), discipuli 381, 382; discipulis 61-62, 295, 368, 383-384; discipulos 328.
 diu 278, 284.
 (divinus), divina 358.
 (do), dabuntur 112.
 (doceo), docet 163, 201, 334; docuit 319, 328; docere 327, 330, 379; docuissent 395; docemur 85, 87.

- (doctor), doctores 329; doctoribus 5.
 doctrina 161; doctrinam 77, 286, 395.
 (domino), dominabitur 112, 273.
 Dominus 111, 123, 186, 218, 241, 242, 260, 299, 304, 308, 316, 318, 331, 333, 338; Domini 48, 135, 166, 168, 240, 246, 249, 288, 291, 397; Domino 368.
 donec 18, 20, 185-186, 200, 204, 229.
 ducenti 31, 46, 50, 52, 53, 120, 267, 269; ducentis 116, 122.
 dum 305.
 duo 153, 235; duos 44.
 (duro), duraverunt 80, 126; durabit 117, 263; duraret 107, 124.
- e* 332, 347.
 ecce 335, 336, 386.
 ecclesia 343; ecclesie 82, 89; ecclesiam 330.
 (ego), me 386.
 (eicio), eiecitque 37.
 (eligo), electi 316; electis 113, 317.
 (elido), elidit 239.
 Elius 35; Elium 45.
 enim 98, 157, 193, 194, 197, 203, 219, 232, 235, 245, 268, 286, 293, 310, 352, 354.
 epistola 166, 187, 324, 347-348, 372, 376, 399, 403; epistole 239; epistolam 165.
 ergo 63, 85, 87, 103, 133, 181, 207, 213, 217, 257, 283, 311, 331, 389, 400.
 (erro), errat 256.
 (error), errori 182; errorem 238, 316; errore 356.
 (estimo), estimarent 357; estimassent 355.
 et 26, 30, 31, 34, 37, 38, 40, 41, 44, 50, 51, 53, 69, 70, 74, 76, 90, 99, 109, 111, 113, 117, 121, 124, 137, 141, 153, 154, 156, 157, 159, 160, 169, 174, 184, 186, 198, 208, 209, 211, 215, 220, 227, 230, 231, 232, 237, 238, 245, 249, 250, 251, 260, 262, 265, 274, 284, 289, 290, 306, 307, 313, 315, 317, 318, 327, 336, 341, 344, 347, 348, 356, 359, 366, 378, 387, 388, 394, 396, 397, 398, 401, 409, 411, 415, 417.
 etas 106, 124, 135, 287; etatis 101; etates 93, 97, 130.
 etc. 8, 84, 103, 201, 211, 296, 298, 308, 326, 339, 352, 374, 380, 385, 393, 419.
 etiam 158, 169, 199, 391, 392.
 (evacuo), evacuat 157.
 Evangelium 243, 244; Evangelii 224, 257-258; Evangelio 259, 290.
 (evenio), evenerunt 159.
 (eversio), eversionem 346.
 ex 22, 32, 73, 88, 98, 100, 196, 274, 322, 341, 353, 355, 358, 415, 420, 421.
 excidium 342-343.
 (exemplum), exemplo 239; exemplis 225.
 exinde 418.
 (exeo), exire 336.
 (expectatio), expectationis 301.
 (expecto), expectat 31, 118.
 (expedio), expedit 59, 296, 312; expediebat 300, 310; expedit 56; expedit 59; expediens 15, 58, 64, 285, 348, 390, 394.
 (experior), experiendo 85-86.
 (expono), exponit 110; exponunt 74, 273, 341, 351, 351-352, 401, 419; exponens 17, 183.
 (expositio), expositionis 90.
 expresse 187-188, 286.
 (exprimo), exprimit 80; expressit 196, 209, 373, 377.
- (*facies*), facie 15.
 (facio), facit 221; faciunt 267; feci 362; fecerunt 396; faciat 79; faceret 5; faceremus 311; fiat 186, 200, 204, 206; fierent 158; fieri 154, 155; factum 245, 246; factam 45; fiendum 280-281; fallaciter 169, 253.
 (fallo), fallitur 254-255; falsa 159-160; falsum 141, 178, 332.
 (falsifico), falsificatur 156.
 (fateor), fatetur 256.
 fere 181.
 (fero), tulit 229.
 fictio 76.
 fidelis 90; fideles 57; fidelium 60, 314, 395; fidelibus 57.
 fides 156, 160, 162, 255; fidei 170, 359; fide 250, 252.
 Filius 221, 223; Filii 229.
 finalis 320.
 (finio), finiantur 20.
 finis 134; finem 136, 239, 288, 310-311, 311, 332, 346, 350; fine 62, 237, 321, 341.
 (firmus), firmi 58.
 (fluo), fluxerunt 26, 53; fluens 268.
 forte 168, 346.
 (fremo), fremuit 320.
 frustra 413.
 (fugio), fugiendi 182.
 funditus 36.
 (fundo), fundant 140; fundent 420.
 fur 291, 398.
- (*gaudeo*), gaudebunt 245.
 (generalis), generale 154.
 (generatio), generationum 95; generationibus 136, 289.
 (gens), gentium 145
 (genus), generis 135, 288, 319.
 Glossa 295, 361.
 Gregorius 87, 304; Gregorium 78.
- (*habeo*), habent 235; habetur 33, 108, 220; haberi 276.
 (hebdomada), hebdomade 275, 279, 281; hebdomadam 283; hebdomadis 35, 41.
 (hebraicus), hebraicam 171.

- (hereticus), hereticum 156.
 (Hesychius), Hesychium 166-167, 187, 239, 325, 348, 372, 399.
 hic 293; hec 14, 24, 25, 74, 76, 83, 154, 156, 206, 230, 234, 289, 322, 353, 356, 415; hoc 12, 29, 56, 58, 85, 86, 109, 159, 192, 198, 209, 210, 223, 232, 247, 303, 309, 320, 333, 382, 395; huic 182, 414; hanc 134, 179; hac 82, 416; horum 255, 344, 345; hiis 160.
 Hieronymus 123-124, 146, 172, 297; Hieronymi 140, 173, 175; Hieronymum 266.
 Hierusalem 34, 38-39, 346.
 (historia), historias 33.
 homo 196; hominis 229-230; homines 226-227.
 hora 70, 298, 317, 397, 401, 405; horam 304, 402, 409.
 hostia 37-38, 41.
 (humanus), humana 131; humani 135, 288; humanam 102.

iam 53, 153, 155, 185, 193, 249, 360.
ibi 134, 235, 302, 337, 342.
ibidem 304.
(idem), eadem 376.
ideo 281, 304, 307, 326, 348, 409, 411.
(idoneus), idonei 365; idoneis 369.
Iesus 186.
igitur 41, 58, 135, 178, 259.
(ignoro), ignoramus 407; ignorant 301-302; ignorare 226, 256; ignoratur 84; ignorantes 310, 356, 359.
ille 186, 257, 262, 328, 409, 417; *illa* 70, 173, 174, 183, 220, 262, 299, 374; *illud* 4, 18, 65, 70, 90, 95, 195, 202, 226, 256, 276, 293, 295, 307, 352; *illius* 343; *illi* 268, 329; *illam* 305; *illo* 25, 41, 45, 297; *illorum* 373; *illos* 273.
immo 54, 333, 351.
importune 293.
impossibile 124-125.
in 7, 28, 30, 38, 40, 67, 82, 86, 105, 115, 123, 137, 139, 144, 159, 160, 166, 173, 174, 176, 180, 184, 187, 191, 220, 228, 237, 256, 265, 280, 282, 288, 290, 291, 303, 315, 316, 324, 335, 336, 337, 343, 356, 365, 372, 376, 390, 400, 403, 404.
(incarnatio), incarnationis 383; incarnatione 48.
(incertitudo), incertitudine 322.
(incertus), incertum 136, 209, 213, 289; incerto 396-397; incertam 237.
(incipio), incipit 135, 288; incipiant 249; incipere 130-131.
incognitus 230; *incognitam* 305.
inde 37.
(indeterminatus), indeterminatos 214.
indubitanter 261.
(induco), inducit 102; inducunt 234, 313, 338, 349; inducantur 316.
(infirmus), infirmos 252.
infra 54.
inimagnatus 230.
inimicorum 252.
(iniquitas), iniquitatis 185, 193, 194.
iniquus 186.
initium 282.
inopinate 231.
(inpromissus), inpromissum 384.
(inquo), inquam 45-46; inquit 189, 385, 413.
(inquo), inquirendo 354.
(inquisitio), inquisitione 73.
insisto 12; *insistentes* 395.
(insto), instet 166; instare 167-168.
(insudo), insudarent 323.
(insufflo), insufflavit 364-365.
(insultatio), insultationes 251-252.
(intellectus), intellectum 9, 234; intellectu 274.
(intelligo), intelligat 205; intelligatur 194.
(intendo), intendit 97; intenderet 157.
inter 49, 197, 215, 248, 268.
(interficio), interficiet 111, 187; interficiendum 201.
(interior), interioris 301.
interitus 233, 250.
(intermissio), intermissione 306.
(interpres), interpretum 139, 174.
(interrogo), interrogantibus 294-295, 368; interrogatus 329.
intervallum 190.
(intro), intravit 228.
inutiliter 331.
(investigatio), investigationem 11.
(investigo), investigandum 13.
(invisibilis), invisibili 364.
Ioannes 404; *Ioannis* 360, 381, 384; *Ioanni* 385.
Iob 79, 81, 85.
ipse 89, 90, 344; *ipsa* 170, 420; *ipsum* 60, 199; *ipsas* 248; *ipsis* 360.
(irrisio), irrisiones 251.
(is), ea 15; id 20, 236, 265; eius 5, 9, 12, 82, 106, 343, 344; eum 111, 169, 189, 228, 301; eam 215; eorum 196, 198; eis 66, 198, 232, 253; eos 16, 123, 197, 302, 365, 370; eas 281.
Isaias 386; *Isaie* 389.
(iste), ista 106, 124, 188; istud 354; istius 366, 371; istam 237, 403, 419; isto 105, 137, 180; isti 137, 250, 274, 332, 341, 348; istorum 418; istis 262; istos 112.
ita 23, 153, 176, 214, 229, 278.
item 29, 40, 105, 137, 183, 225, 279, 291, 295, 302, 303, 307, 355, 372, 393.
itemque 200.
iterum 59.
(iubeo), iubet 417.
(iudeus), iudeis 38; iudeos 37.
(iudico), iudicandi 297; iudicandum 316-317.
iudicium 155, 226, 278, 279, 337; iudicii 218, 320, 396; iudicio 156.
(iugis), iuge 30, 264, 269.

lapis 36; *lapidem* 36-37.

- (labor), lapsis 113.
 (largior), largiturus 317.
 (lascivio), lascivientibus 231.
 (lateo), latere 290, 322.
 (lego), legit 205.
 (lex), lege 384.
 «li» 391.
 (liber), libro 127-128.
 licet 72, 363, 378.
 (ligo), ligandi 20; ligatus 19.
 lingua 388.
 liquido 272.
 (littera), litterarum 162.
 (longus), longa 407; longam 132.
 (loquor), loquitur 336-337; loquebatur 340; lo-
 quatur 89; loquens 292; locutus 203.
- magis* 365, 368, 389.
 magister 328; magistro 294.
 (magnus), magna 418; magnam 236; magnique
 329.
 (maiestas), maiestate 123.
 male 262, 401.
 (malus), mala 322.
 manifeste 106, 127, 155.
 (manifestus), manifestum 131-132; 201.
 (Marcus), Marci 308; Marco 220.
 (Mattheus), Matthei 61, 70, 226, 298, 334, 385.
 maxime 420.
 medietas 35.
 (medium), medio 40, 186, 200, 204, 206.
 melius 294, 367.
 mensis 406.
 (mentio), mentionem 79.
 (merces), mercede 170.
 (metior), metiri 95, 98.
 (metuo), metuendum 247-248.
 mille 30-31, 32, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 116, 118,
 120, 122, 124, 150, 151, 176, 236, 267, 269, 277,
 283; milia 24, 127, 147, 150, 153, 173, 178; mil-
 libus 26-27, 177.
 (millenarius), millenarii 23; millenario 21, 137,
 158; millenarium 4, 180, 181.
 minus 381, 389.
 (mirus), miro 356.
 (modus), modum 378; modo 141, 203, 411.
 (momentum), momenta 8, 408.
 (moneo), monet 331.
 Moralium 78.
 (mora), moras 248.
 (moveo), moveamini 164.
 (multitudo), multitudinem 236-237.
 (multus), multum 319; multo 158; multa 321,
 321-322; multos 214, 252; multis 225.
 (mundus), mundi 25, 94, 126, 134, 142, 146, 152,
 172.
 munimen 313.
 (mutus), mutorum 388-389.
 mysterium 185, 193, 194, 389.
- mystice 189
- nam* 3, 92, 130, 141, 185, 310, 402.
 nativitas 42; nativitate 47, 149, 151, 277.
 naturalis 10; naturali 73; naturalibus 99.
 ne 248, 346.
 nec 11, 12, 134, 164, 165, 191, 195, 202, 210, 218,
 220, 234, 275, 280, 313, 328, 329, 362, 400, 403,
 404.
 nemo 70, 71, 73, 299.
 neque 402, 410.
 nescio 309; nescimus 242, 260, 410; nescitis 243,
 298, 308, 309; nescivit 210; nescire 87, 91, 223,
 258, 296.
 nihil 189, 398.
 nihilominus 251.
 nisi 5, 38, 52, 98, 108, 172, 300.
 Noe 99, 228.
 (nolo), nolebat 167; noluit 66, 370, 371; nolite
 336; noluisse 330.
 non 5, 7, 59, 60, 65, 68, 69, 72, 80, 84, 88, 90,
 96, 97, 98, 101, 102, 103, 107, 124, 133, 159,
 160, 163, 164, 169, 172, 179, 188, 197, 209, 210,
 215, 217, 221, 223, 224, 228, 246, 249, 250, 255,
 258, 263, 280, 296, 300, 306, 309, 311, 312, 317,
 318, 325, 331, 339, 340, 348, 351, 352, 354, 359,
 360, 362, 363, 369, 372, 374, 377, 379, 380, 391,
 393, 402, 405, 407, 415, 417, 419.
 nonaginta 31, 116, 120, 122, 150-151, 154, 177,
 181, 267, 269-270, 277.
 nondum 197.
 nongenti 26.
 nos 90, 165, 201, 222, 296, 387; nobis 97, 101,
 214, 237, 294, 310, 367.
 (nosco), novit 71, 73, 220, 299; novimus 86; no-
 verunt 71-72, 400; novisse 69; nosse 69, 96, 211,
 294, 325-326, 367, 391, 407, 417; nota 362.
 noster 386; nostrum 407; nostro 294.
 notitia 10, 214; notitiam 1.
 (novissimus), novissima 397, 405, 406; novissi-
 mum 405.
 (nox), nocte 291.
 nullo 181, 355; nullum 250; nullo 95, 256, 411.
 (numero), numerari 94.
 numerus 262-263, 271, 279; numero 95, 98, 144,
 196, 373; numerum 275.
 nunc 21, 26, 47, 47, 94, 95, 107, 140, 150, 151,
 172, 184, 277, 310.
 (nuntio), nuntiare 4; nuntiatum 61.
 (nuptus), nuptui 227.
- obscure* 203.
 (obscurus), obscura 189.
 (occido), occidetur 280; occisus 284.
 (occulto), occultavit 310; occultum 195, 208.
 (octavus), octava 128, 287; octavo 211.
 octingenti 147.

- octo 43, 49.
 octoginta 128, 149, 153, 176, 176-177, 286-287.
 (oculus), oculi 387.
 (omnis), omnes 74, 93, 107, 125, 126, 130, 132, 150, 221, 226, 229, 246, 273, 420; omnia 361; omnium 416.
 omnino 207, 208-209, 293, 357.
 (operor), operatur 185, 193; operetur 195.
 (opus), operibus 323.
 oportet 384.
 oppositum 7.
 (opprobrium), opprobria 251.
 (opto), optat 256.
 (oro), oremus 241, 260; orate 243.
 (os), oris 111, 187, 202; ore 84, 415.
 (ostendo), ostendit 299.

 (*paro*), parati 307; paratis 317, 318.
 passio 81, 85; passionem 33; passione 82, 86; passionem 80.
 (pateo), patet 12, 61, 95, 141, 182, 235, 237, 257, 272, 311, 332, 392, 418, 420, 421.
 pater 300, 408; patre 361.
 (pator), passus 79.
 (paucus), pauciores 174, 175, 176.
 Paulus 232, 372, 374; Paulo 377.
 pax 232.
 (pecco), peccassent 354.
 (penetro), penetralibus 336.
 (penitentia), penitentiam 113, 120.
 (pensio), pensione 300.
 Pentecostes 67, 364.
 per 1, 6, 10, 11, 13, 17, 33, 34, 42, 43, 44, 56, 85, 86, 98, 103, 107, 108, 109, 124, 156, 160, 164, 165, 217, 222, 258, 275, 281, 314, 392, 411.
 (percipio), percipiendum 382.
 (perficio), perfectis 389.
 (pernescio), pernescire 91.
 (perpetuus), perpetuos 318.
 (persa), persarum 144.
 persecutio 4-5, 28, 54-55, 106, 108, 116, 138, 154, 263-264; persecutionis 119, 133-134; persecutionem 114; persecutione 58, 212, 292.
 perspicue 298-299.
 (pertineo), pertinet 346, 349; pertinere 342; pertinere 279, 350; pertinere 199.
 (perturbo), perturbentur 248.
 (pervenio), pervenit 31, 120; pervenire 131.
 perverse 351.
 (perversus), perverso 274.
 plane 76.
 plus 24, 158; plures 26, 283; pluribus 231.
 (pono), ponit 235; posuit 408; ponamus 239; ponatur 270, 271; posuisse 409; posita 30, 115, 265; positorum 342.
 positio 270.
 (possibilis), possibile 5, 12, 14, 315-316.
 (possum), potest 103, 133, 204, 217, 276, 354, 404; possumus 88, 99, 306, 401-402, 411; potuerunt 330; possit 1-2, 13, 131, 215-216, 305; possint 97; posset 223, 259; possent 353, 356.
 post 4, 33, 34, 67, 113, 119, 123, 191, 202, 206, 214, 236, 316, 365, 375, 377, 394.
 postea 94, 371.
 (posterior), posteriora 21.
 postquam 218.
 potentia 315.
 potestas 20; potestate 408.
 potius 247.
 (precedo), precessit 42; precederent 321; precedentes 107, 125.
 (predico), predicatur 57.
 (predico), predixerunt 397; predixerat 219; predixerint 335; predixisset 60; predicere 321; predicta 158, 403; predicti 381; predictam 418; predictis 121.
 (preditus), prediti 381.
 (premitto), premisse 323.
 (premunio), premuniuntur 57.
 (prenostico), prenosticatores 334.
 (preparo), preparemur 306.
 presens 329.
 (prestigium), prestigii 315.
 (presumo), presumat 328; presumeret 379.
 (presumptio), presumptionem 238.
 (presumptuosus), presumptuosus 356-357.
 (presuppono), presupponit 272.
 preterea 381.
 (preteritus), preterito 68, 69, 391, 400.
 (prevideo), providere 305-306.
 primus 245, 249, 254, 281; prima 15; primum 17, 146, 313; primo 7, 28, 54, 71, 78, 147, 157, 161, 207, 352; primis 148.
 (principium), principio 93-94.
 (prior), priores 132.
 pro 69, 70, 221, 234, 313, 338, 391, 392, 409.
 (probo), probant 17, 29, 56, 348; probatur 281; probandum 100-101.
 (procedo), procedunt 274, 341.
 (prohibeo), prohibiti 326.
 (promitto), promitti 170; promissum 253.
 prophetia 40, 262, 283; prophetie 274.
 (propono), propositum 339.
 (proprius), proprii 73, 353, 355, 358.
 propter 95, 303, 309, 369.
 (prosum), prodesset 294, 367.
 (pseudopropheta), pseudoprophete 335; pseudoprophetas 334.
 (puto), putemus 347; puta 393; putatur 317.

quadraginta 33, 44, 112-113, 121.
quadringenti 276.
quam 11, 24, 171, 191, 253, 283, 294, 366, 367, 382, 407.
quamdiu 195, 205.
quamvis 197.
quando 72, 188, 194, 198, 205, 208, 209, 213, 217, 219, 242, 243, 260, 293, 302, 308, 309, 322, 412.

- quandocumque 282.
 quantalibet 377-378.
 quantitas 81, 86.
 quantus 250; quanta 206; quantum 99, 107, 125, 129, 132, 202; quanto 80, 83.
 quare 79, 124, 223, 325, 369.
 (quartus), quarto 416.
 quasi 26, 118, 165, 297.
 quatuor 51, 53, 147.
 (quero), querit 9-10, 78; querebant 383; quiescunt 353; queri 293; querentibus 62, 384, 390.
 (questio), questionis 9, questione 128, 287; questionum 128, 287.
 qui 17, 31, 49, 78, 118, 119, 121, 128, 144, 148, 177, 185, 200, 203, 215, 248, 255, 258, 267, 318, 392, 404, 417, 418; quis 203; que 15, 63, 74, 79, 93, 94, 135, 160, 166, 211, 234, 288, 339, 342, 357, 406, 408; quod 1, 3, 4, 5, 14, 15, 19, 23, 27, 36, 54, 56, 60, 68, 71, 73, 80, 85, 86, 88, 93, 96, 97, 101, 105, 106, 108, 114, 125, 129, 137, 141, 152, 154, 157, 178, 188, 204, 207, 209, 214, 217, 226, 236, 244, 245, 247, 248, 254, 257, 258, 261, 272, 278, 280, 284, 285, 299, 311, 313, 315, 321, 326, 328, 331, 332, 338, 343, 344, 346, 348, 349, 352, 355, 357, 369, 372, 379, 381, 392, 398, 401, 403; quid 87, 119, 184, 194, 203, 204, 244, 255, 311, 345; cuius 21; quem 186, 301; quo 22, 24, 25, 32, 139, 168, 228, 294, 367, 386; quorum 240; quos 139; quas 145; qua 187, 298, 317; quibus 43, 48, 112, 116, 136, 167, 196, 210, 263, 273, 289, 329, 332, 373;
 quia 9, 19, 20, 29, 38, 46, 47, 56, 65, 66, 82, 107, 122, 156, 161, 173, 174, 179, 180, 210, 212, 213, 220, 221, 231, 234, 243, 262, 282, 298, 300, 309, 310, 313, 326, 333, 340, 354, 361, 363, 407.
 quicumque 366; quecumque 361, 365-366.
 quidam 14.
 quidem 81.
 (quies), quietis 89.
 (quiesco), quiescere 417.
 quingenti 148.
 quinquagesima 128, 287; quinquagesimo 292, 413, 416.
 quinque 24, 32, 113, 118, 121, 122, 126-127, 143, 149, 172, 178.
 quisque 204.
 (ratio), rationis 10; rationem 102; ratione 157; rationes 421.
 (recedo), recedant 251.
 (receptio), receptionem 375-376, 394.
 (recipio), receperunt 67, 363; receperant 66, 362, 364, 370; recepissent 363.
 (recito), recitetur 82, 86-87.
 recte 81.
 (refero), refert 145; referendum 345, 347.
 refrigerium 113, 121.
 regnum 253; regni 146; regno 144.
 (relinquo), relique 129-130.
 (remaneo), remanent 414; remansit 36.
 repente 231.
 repentinus 232.
 (reprobo), reprobis 317-318.
 requies 22.
 (res), re 416.
 (resolvo), resolvit 416-417.
 respondeo 9; respondet 81; respondent 15; respondit 62.
 (resto), restat 160; restant 50, 178, 180.
 (resurrectio), resurrectionem 365.
 (revelatio), revelationis 207-208; revelatione 74, 88.
 (revelo), revelavit 383; reveletur 184, 191; revelabitur 186, 375, 398.
 (sacer), sacre 1, 89; sacram 13.
 sacrificium 30, 38, 41, 265, 269; sacrificii 52, 268, 270.
 (sacrifico), sacrificare 38.
 (salio), saliet 388.
 saltim 202.
 (salus), salutem 319, 361-362.
 (salvo), salvant 224; salvabit 387.
 (sanctus), sanctum 66, 362-363, 370, 378; sancti 273, 329, 341, 376, 394, 420; sancte 82, 89; sancto 382; sanctam 98; sanctorum 22, 77, 286, 324; sanctorum 162; sanctos 114, 221.
 sane 188.
 (Satanas), Satanam 18
 scilicet 69, 102, 117, 212, 214, 222, 282, 300, 342, 374, 383, 390, 419.
 (scio), scit 70; scitis 184; scitote 386; sciremus 311; scire 14, 59, 63, 67, 84, 88, 99, 197, 222, 223, 314, 326, 328, 353-354, 356, 370, 371, 393, 394, 402, 411-412, 414; scivissent 393; sciretur 105, 106; sciri 2, 6, 13, 103, 217, 259, 330, 331, 404; scientes 240.
 (scribo), scribente 377; scriptum 290.
 scriptura 79, 79-80, 156, 157, 159; scripture 1, 73-74, 88, 89, 100, 160; scripturam 6, 10, 13, 98, 102, 103, 108, 217, 222, 222-223, 258-259, 314, 411.
 (secretum), secreta 382.
 (seculum), seculi 62, 136, 167, 288, 341, 346, 350; seculo 414.
 secundo 14, 56, 72, 92, 163, 184, 280, 375, 401.
 secundum 52, 114, 138, 140, 142, 152, 158, 171, 179, 221, 179, 221, 257, 266.
 secundus 245, 247, 255; secundum 1, 370-371; secundi 276.
 securitas 232.
 sed 12, 67, 71, 73, 76, 81, 83, 91, 96, 102, 127, 202, 249, 320, 322, 383, 391, 396, 406.
 semper 296, 297, 301, 303, 305, 392, 396.
 senectus 129, 130; senectutem 132.
 (sensus), sensu 164.
 (sententia), sententiam 403, 419.
 septem 178.

- (septimus), septimo 4.
 septingenti 175-176.
 septuaginta 42, 49, 139, 143, 174.
 (sequor), sequitur 27, 31, 53, 117, 139, 152, 171, 200, 266, 307; sequetur 21-22; sequatur 271.
 (sermo), sermonem 165.
 (servo), servavit 378.
 servus 332; servos 240, 360.
 seu 358.
 sex 26, 150, 153, 173, 174, 177.
 (sexagesimus), sexagesimo 130.
 sexaginta 148.
 sexcenti 150, 153, 153-154, 174, 180-181; sexcentis 177; sexcentos 124.
 (sextus), sexta 94, 106, 287; sextum 180, 181; sexti 23; sexte 101; sexto 21, 137, 157.
 si 59, 105, 121, 157, 171, 177, 222, 245, 246, 250, 254, 258, 268, 279, 283, 293, 310, 311, 315, 335, 350, 362, 367, 370, 390, 393.
 sic 3, 17, 22, 32, 51, 62, 74, 80, 100, 105, 124, 150, 152, 194, 195, 223, 274, 296, 363, 400, 404, 410.
 sicut 129, 210, 290, 323, 376, 388, 397, 400, 403, 410.
 signanter 264.
 (signo), signa 213; signata 215.
 (signum), signa 321; signorum 342; signis 315.
 sine 306.
 (singulus), singulis 79.
 (societas), societatem 198-199.
 (soleo), solet 129, 293.
 (sollicitudo), sollicitudine 303.
 sollicitus 319.
 solum 90.
 solus 257, 300; solo 100; solam 132.
 (sono), sonare 75.
 spatiumque 190; spatia 21, 23, 206.
 (species), specie 363, 364.
 spiritus 376, 394; spiritum 66, 164, 362, 370; spiritu 111, 187, 202, 381.
 statim 111.
 (statuo), statutis 190.
 (sto), stat 391; stet 69; stare 354.
 sub 271, 396.
 (subdo), subdit 213, 415.
 (subiungo), subiungit 193.
 (sufficio), sufficit 314.
 sui 111, 225; sibi 19, 204; se 234, 258, 313, 338, 351, 384.
 (sum), est 7, 13, 14, 15, 20, 53, 61, 64, 65, 76, 84, 92, 96, 102, 109, 123, 127, 132, 136, 141, 155, 188, 195, 197, 203, 208, 211, 212, 213, 215, 221, 226, 236, 244, 248, 263, 265, 278, 283, 284, 285, 289, 290, 296, 325, 330, 336, 339, 343, 344, 346, 352, 359, 369, 374, 380, 393, 397, 407, 415, 417, 419; sunt 63, 117, 119, 121, 149, 150, 153, 172, 173, 176, 189, 283, 326; erat 1, 198; erant 24, 68, 227, 365; fuit 40, 79, 99, 210, 319; erit 4, 28, 54, 72, 119, 138, 179, 188, 202, 208, 210, 214, 229, 293, 309, 388; erunt 122, 322; estote 307; sit 84, 101, 192, 194, 203, 242, 316, 407; sint 52, 57; esse 11, 12, 132, 163, 247, 253, 254, 303, 305, 386; esset 5, 106, 159, 258, 378; essent 268; fuerit 29, 30, 115, 245, 246, 264, 265, 269; fuerunt 49, 93, 143; fuisset 278-279, 391, 394; fuissent 356; futura 357; futurum 11, 68, 192, 201, 208; futuro 70, 393, 400.
 (sumo), sumitur 114.
 super 295, 297, 307.
 (superaddo), superadditis 120.
 superstitione 76.
 (supervenio), superveniet 233.
 (suppleo), supple 368.
 supra 17, 299.
 (surdus), surdorum 387-388.
 (surgo), surgent 335.
 (suscipio), suscipienda 366.
 (suspicio), suspicetur 205; suspecta 305.
 (suus), sua 123, 404, 408; suum 218, 321; suam 222; suo 185, 191, 375, 398.
 (taceo), tacuit 219; tacetur 206-207.
 (talis), tali 239; tales 333-334; talium 238; talibus 162, 399.
 tam 132, 253, 329.
 tamen 189, 195, 198, 219, 261, 344, 364, 379.
 tamquam 165, 196, 291, 353, 368; tanquam 373.
 (tantus), tantum 107, 125, 129, 200, 391; tantam 114; tanto 221.
 tarde 260; tardius 241.
 (tardus), tardum 249.
 temeritas 418.
 (templum), templi 50, 340.
 tempus 2, 5, 11-12, 51, 57, 59, 63-64, 66, 72, 88, 90, 101, 103, 105, 109, 133, 168, 207, 209, 218, 219, 225, 243-244, 258, 266, 268, 272, 276, 285, 309, 320, 333, 349, 373, 395, 396, 401, 404, 405, 410, 412; temporis 82, 86, 109, 129, 159, 191-192, 202, 323, 366, 371; tempore 22, 23-24, 25, 42, 46, 80, 83, 184, 191, 281, 375, 398, 409; tempora 7-8, 96, 109, 378, 408, 417; temporum 206, 332; temporibus 190.
 (teneo), tenet 185, 188, 200, 203, 257; teneat 185, 200, 203, 206; tenere 129.
 (terreo), terreamini 246; terreantur 58.
 tertius 242, 244, 245-246; tertio 15, 65, 111, 292, 413.
 (testor), testantur 324.
 (testimonium), testimonio 89, 100.
 Theophilus 307.
 Thessalonicenses 163, 183-184, 375; Thessalonicensibus 377.
 Titus 34; Titi 44.
 (titubo), titubat 161-162.
 titulus 9.
 (tolero), tolerat 256.
 (trado), tradidisset 390; tradentes 227.
 (transeo), transiit 159; transisset 168.
 (translatio), translationem 138-139, 140, 142-143;

- translatione 173.
 tredecim 150, 152.
 trecenti 47, 122, 149, 150, 173, 176, 178, 278; trecenta 143; trecentos 32, 48, 118, 151-152.
 tredecim 47, 48, 150, 152, 278.
 tres 34, 43, 44, 109, 117, 151, 239, 267; tria 342; trium 128, 287, 345.
 tribulatio 82-83; tribulationis 104.
 triginta 32, 43, 46, 50-51, 53, 118, 122.
 tu 213.
 tunc 37, 186, 222, 268, 327, 340, 354, 365, 387.
 (turbo), turbatur 255.
 (tyrannis), tyrannidis 266-267.
- ubi* 17, 40, 61, 230, 244, 334.
 (ullus), ullumque 190.
 ulterius 285.
 (ultimus), ultima 23; ultime 41; ultimo 93; ultimum 88, 103, 133; ultimam 50, 304.
 ultra 112.
 unde 67, 84, 100, 134, 162, 211, 213, 218, 238, 264, 270, 273, 318, 324, 330, 341, 365, 391, 404, 408, 412.
 (ungo), ungetur 280.
 (universalis), universale 278; universali 156.
 (universus), universo 176.
 unus 196, 240; unum 236; uno 177, 271.
 usque 26, 32, 44, 45, 46, 47, 51, 94, 99, 126, 135-136, 142, 144-145, 146, 147-148, 149, 172, 175, 228, 277, 288.
 ut 23, 33, 53, 57, 61, 69, 161, 184, 185, 191, 205, 216, 220, 226, 235, 237, 270, 275, 300, 305, 306, 322, 331, 334, 337, 397, 399, 406.
 (uter), utroque 141.
 (utilis), utile 64, 391; utilia 361.
 utiliter 289.
 utrum 1, 12.
- (*vacillo*), vacillet 162.
 valde 58, 356.
 (valeo), valet 313, 362; valet 234.
 (varius), varia 76.
 vel 8, 203, 205, 327, 408.
 (venio), venit 35, 229, 284; veniet 212, 218, 219, 231, 241, 260, 261, 291, 315, 316, 387, 398, 412; veniat 254, 308; veniret 378; venisse 169, 384-385; venturus 123, 241-242, 242, 302; venturum 169, 254, 301.
 (verbum), verbo 297-298; verba 166, 183, 374.
 (verifico), verificata 40.
 veritas 360; veritatis 84, 415; veritatem 171, 224, 257.
 vero 86, 94, 171, 254, 304.
 versus 239.
 (verus), vera 212, 283; verum 221, 247, 255-256, 258.
 Vespasianus 34.
 vester 308; vestrum 7, 65, 84, 96, 103, 197, 211, 296, 325, 327, 352, 374, 380, 393, 415, 417, 419.
 (viator), viatores 215.
 videlicet 43.
 (video), videsne 250; vident 385; videbat 331; vide 308; videritis 62, 338-339; videtur 4; videntur 15, 74; visum 53.
 (vigesimalis), vigesimalis 110-111.
 (vigilo), vigilemus 240, 259; vigilate 243, 298, 303; vigilantes 323.
 viginti 131, 147.
 (vis), viribus 73, 353, 355-356, 358.
 (visibilis), visibili 363.
 visio 211; visionem 213.
 vita 82, 131.
 (vivo), vixit 44; vivamus 297.
 (volo), vult 87, 207, 302; voluit 290, 322; velit 204.
 (voluntas), voluntate 357-358.
 (volvo), volvuntur 21;olvebantur 23.
 vos 307, 360; vobis 335, 362.

TAULA DE CITACIONS BÍBLIQUES

Les referències als llibres de la *Bíblia* són les normals en tractar-se de la *Vulgata*. Després de = els números remetent a les línies de la nostra edició de la *Quaestio* de Guiu Terrena

<i>Is</i>	<i>Io</i>
XXXV, 4-6 = 386-389	XV,15 = 360
	XX,22 = 364-365
<i>Dan</i>	<i>Act</i>
IX, 27 = 40-41; 61-63	I,7 = 7-8; 65; 210-211; 419
XII,7 = 108-109	XIX,2-7 = 381
11 = 29-31; 262-265	
11-12 = 114-118	<i>1 Thess</i>
<i>Mt</i>	V, 2 = 291-292; 397-398
XXIV, 3-51 = 318-323	3 = 232-233
12 = 315	VIII, 26 = 211-214
24 = 315; 334-335	<i>2 Thess</i>
38-39 = 226-230	II,2 = 163
42-43 = 297-302	6-8 = 183-187; 397-398
43 = 290-291	8 = 111; 375
44 = 307	12 = 31-32
XXXV, 34-46 = 316-318	<i>1 Io</i>
<i>Mc</i>	II,18 = 397-398; 404-406
XIII,32 = 220	XI,2-6 = 385
35 = 259-260; 308	<i>Apoc</i>
<i>Lc</i>	XX,2-3 = 18
VII, 18-23 = 385	15 = 61-63; 338-339
XII, 40 = 316-318	36 = 70, 219-220

APÈNDIX

PETRI DE ALVERNIA

UTRUM ANTICHRISTUS SIT VENTURUS IN BREVI

[Fragmenta contra Arnaldum de Villanova ex cod. Vat. lat. 932, ff. 160a-161c]

.....

Preterea, arguunt aliqui credentes se simpliciter veritatem ostendere per actum *Danielis*, loquentis de Antichristo sub nomine abominationis, duodecimo capitulo eiusdem, ubi dicit: «A tempore, quo ablatum fuerit iuge sacrificium et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta» (Dan XII, 11). Iuge autem sacrificium ablatum fuit in destructione Hierusalem per Romanos sub principibus Tito et Vespasiano. Tunc enim, civitate destructa et dispersis iudeis, cessavit iuge sacrificium. Igitur, a tempore destructionis Hierusalem usque ad adventum dissolutionis faciende per Antichristum sunt dies mille ducenti nonaginta. Et huiusmodi «dies» pro diebus non possunt accipi, quia tunc modico tempore post destructionem Hierusalem venisset Antichristus per tres annos et dimidium. Vel igitur debent accipi pro annis, iuxta *Ezechiel*, quarto: «Annum pro die dabo tibi» (Eze IV, 16). Igitur a tempore [f. 160b] destructionis Hierusalem per Romanos usque ad adventum desolationis, que per Antichristum erit, sunt mille ducenti nonaginta anni. Quibus, si addiderimus annos ab adventu Christi primo usque ad destructionem Hierusalem per Romanos, qui sunt nonaginta quinque, scilicet: triginta tres, quibus Ipse conversatus fuit in mundo; quadraginta duo, quibus stetit Hierusalem ante destructionem eius, post passionem Christi, erunt mille ducenti nonaginta quinque. Antichristus igitur venturus est anno Domini millesimo tercentesimo nonagesimo quinto vel circa per modicum.

Ad huius dissolutionem, primo intelligendum est quod Antichristus dicitur ab «anti-», quod est «contra», et «Christus», eo quod contrarius sit Christo. Igitur, secundum IOANNEM DAMASCENUM, quarto libro, decimo octavo capitulo, omnis qui non confitetur Filium Dei et Deum venisse in carnem et esse Deum perfectum et hominem esse factum perfectum et manere Deum, est Antichristus. Verum, proprie et precipue Antichristus dicitur qui in consummatione seculi veniet maximam facturum persecutionem contra Ecclesiam Christi. Et de Antichristo, secundum hanc rationem, est questio presens.

.....

[f. 160d] Ad tertiam rationem, que videtur certissima illi, qui hoc anno publicavit libellum *De adventu Antichristi*: Cum dicitur, secundum dictum *Daniel*, duodecimo capitulo, quod «a tempore, quo ablatum fuerit iuge sacrificium et posita fuit abominatio in desolationem, dies mille trecenti nonaginta novem», verum est quod hoc dicit *Daniel* et veritatem habet. Cum autem assumitur quod iuge sacrificium ablatum fuit destructione Hierusalem per Titum et Vespasianum, verum est quantum ad iuge sacrificium Legis Veteris, quocirca fiebat solum in Hierusalem, de quibus *Daniel*, nono capitulo, facit

mentionem. In hoc autem capitulo loquitur de sacrificio Nove Legis et eius abominatione fienda per Antichristum. Unde, super illud verbum: «Et a tempore, a quo ablatum fuerit iuge sacrificium», dicit *Glossa interlinearis*, id est, quod Antichristus, possidens orbem, Dei cultum interdicit usque ad mortem eius, «et posita fuit abominatio», *Glossa*, id est, cultus Antichristi, «in desolationem», *Glossa*, legis Dei et sanctorum, «dies mille ducenti nonaginta novem», *Glossa*, id est, tres anni et semis. *Glossa marginalis* dicit: «Unde patet tres istos et semis annos de Antichristo dici, qui tribus et semis annis, id est, mille ducentis nonaginta diebus, sanctos persecuetur et postea corruet in monte sancto», non autem intelligendum est esse dictum a *Daniele* de sacrificio Veteris Legis, quod hic dicitur, sicut ille arbitrabatur. Propter quod, «dies» non pro annis, sed pro diebus ad litteram accipiuntur. Et ideo ratio allegata non probat.

Ad secundum, quod fuit argutum, quod expediens sit homini scire determinatum tempus adventus Antichristi, quoniam providere pericula expediens est ad cautelam ipsorum, non enim evitatur malum, nisi cognitum. Sed in adventu Antichristi exsurgent pericula magna et gravia et, igitur, expedit ea providere. Sed non providentur, ignorato adventu ipsius. Expedit, igitur, scire tempus adventus eius determinatum.

In oppositum, argutum fuit per *Glossam*, super illo verbo *Actuum*, primo: «Non est vestrum nosse tempora vel momenta, que Pater posuit in sua potestate» (Ac I, 7), dicentem: «Oportet quod ipse unus sciat omnia, que sunt Patris, sed eis non expedit nosse, sed ita vivant, quasi cotidie iudicandi».

Ad huius solutionem premittendum est quid sit expediens et quedam de eo distinctio. Deinde dicendum est ad illud quod queritur.

Expediendū autem videtur esse quod utile est ad aliquid, sine quo illud [f. 161a] aut non potest haberi aut non bene aut non de facili communiter, prout dicimus quod expedit hominem dormire propter vigiliam, quia opus vigilie aut non potest haberi aut non bene aut non convenienter, nisi interposita quiete per somnum. Similiter dicimus quod sumere medicinam expediens est egroto quia, sine ea aut non sanatur aut non bene aut non convenienter. Et hoc aliquando est bonum secundum se et utile et ad alterum: sicut cibus sanus et bonus est secundum se et utilis ad sanitatem, aliquando est secundum se bonus, aliquando autem secundum se malus, bonus tamen ad alterum, sicut medicina amara mala est secundum se, bona tamen quantum ad sanitatem. Et seu sic seu sic, est aliquid expediens simpliciter, sicut in predictis exemplis patet. Aliquid autem secundum quid et alicui, sicut usus cibi minus sani expediens est egroto, non autem est simpliciter expediens. Secundum hoc, potest esse aliquid expediens simpliciter et non esse expediens alicui, sicut potus vini est expediens simpliciter, non tamen expedit febricitanti, aliquid autem e contrario, sicut usus cibi minus sani simpliciter febricitanti expedit, simpliciter autem non expedit.

Quibus suppositis, dicendum est ad questionem quod scire tempus deter-

minatum adventus Antichristi non expedit simpliciter fidelibus. Primo quidem quoniam homines naturaliter timent tribulationes, persecutiones et maxime mortem (est enim mors ultimum terribilium in vita presenti, secundum Philosophum) et diligunt per se contraria: vitam quietam, commoda et pacem. Adventus autem Antichristi erit in persecutione et tribulationibus maximis fidelis populi et strages maxima, propter quod naturaliter timetur, ut in pluribus. Si igitur scirent tempus adventus Antichristi possent moveri ad inordinatum timorem et ad credendum falsis prophetis et hypocritis, tamquam inimicus mittendus a Christo circa finem mundi, sicut apparet manifeste ex verbis Apostoli, *Secunda Thessalonicenses*, secundo, dicentis: «Rogamus vos, fratres,» etc., «ut non cito moveamini a sensu vestro neque terreamini neque per spiritum neque per sermonem neque per epistolam tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini» (2 Thess II, 1-2). Et eadem ratio est de die Antichristi, ne quis nos seducat. Igitur non expedit simpliciter scire tempus determinatum adventus Antichristi.

Secundo, quoniam si expediret simpliciter ad salutem humani generis, Filius tantum qui dilexit ipsum ut naturam humanam acciperet et secundum ipsam eligeret mori ad salutem et redemptionem ipsius, hoc manifestasset saltem primis predicatoribus, scilicet apostolis, nunc autem non revelavit eis, immo etiam ipsis interrogantibus de temporibus ultimis respondit hoc non pertinere ad eos, *Actuum*, primo, dicens: «Non est vestrum nosse tempora vel momenta, que Pater posuit in sua potestate» (Act I, 7). Igitur, scire illud non est simpliciter expediens. Ubi *Glossa super illud verbum dicit*, prout dictum est prius: «Oportet quod ipse unus sciat omnia que Patris, sed eis non expedit nosse».

Et propterea AUGUSTINUS, loquens ad litteram de persecutione facienda per Antichristum, vigesimo sexto, capitulo decimo octavo *De civitate Dei*, ait: «Hic queri solet quando istud esset, importune omnino. Si enim hoc nobis nosse profecerit, a quo melius quam ab ipso Deo magistro discipulis interrogantibus diceretur? Non enim siluerunt inde apud eum, sed a presente quesierunt, dicentes: "Domine, si hoc tempore restitues regnum Israel"». At Ille: «Non est vestrum nosse tempora», etc. Et parum post: «Frustra igitur annos, qui remanent huic seculo computare ac diffinire conamur, cum hoc scire non esse nostrum ab ore veritatis audiamus».

Item, idem AUGUSTINUS, in *Epistola ad Hesychium*, dicit, ut habetur in *Glossa*, super illo verbo *Prime Thessalonicenses*, quinto: «Dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet» (1 Thess V, 2): «Nec post quantum tempus hoc futurum sit, sed quomodo futurum sit opus est scire, ut curent filii lucis esse et parato corde vigilare, qui nolunt ab hora illa, sicut a fure nocturno, comprehendere». Sic igitur scire tempus determinatum adventus Antichristi vel etiam tempus adventus ipsius Christi, quia eadem ratio est de utroque, simpliciter non expedit fidelibus. Verumtamen, nosse ipsum alicui et secundum quid expediens est. Si enim aliquis esset ita dispositus ut, previdens ipsum, sic prepa-

ret se ad non consentiendum doctrine ipsius et permanet constanter contra
 125 persecutiones ipsius et propter ipsas non recederet a rectitudine legis divine,
 huic expediret nosse tempus determinatum adventus Antichristi. Simpliciter
 igitur non expedit, secundum quid autem alicui est expediens.

Per hoc apparet solutio ad rationem, que nititur probare quod simpliciter
 expediat. [f. 161b] Cum enim dicitur quod providere pericula expedit ad cau-
 130 telam ipsorum, dico quod verum est, «minus enim feriunt iacula, que previ-
 dentur», secundum GREGORIUM. Cum autem assumitur quod tempore An-
 tichristi erunt multa et gravissima pericula: verum est etiam; et ideo expedit
 ea providere: adhuc verum est. Sed, cum ulterius dicitur quod non providen-
 tur, ignorato tempore determinato adventus ipsius, sicut nec providemus pe-
 135 ricula alia, scientes quod venturus est per dicta sacre Scripture et sanctorum,
 ignorant tempus futurum determinatum adventus illius.

Ratio vero in oppositum bene probat quod non expedit simpliciter. Et
 hoc est concessum.

Tertia questio de Antichristo fuit utrum asserere ipsum esse venturum fu-
 140 turo determinato sit error in sacra Scriptura.

Et argutum fuit quod non. Quia illud, cuius contrarium non potest pro-
 bari ex sacra Scriptura esse falsum, non videtur in ipsa esse error. Sed Anti-
 christum esse venturum determinato tempore non potest probari esse falsum
 ex sacra Scriptura. Igitur, non est erroneum.

145 Contra esse: Dictum contra sacram Scripturam est erroneum. Et hoc dic-
 tum, est contra sacram Scripturam, *Actuum*, primo: «Non est vestrum nosse
 tempora...» (Act I, 7). Igitur, est erroneum.

Propter dissolutionem huius questionis, primo accipiendum est quid sit
 error et quot modis contingit errare in genere. Secundo, ex hiis dicendum
 150 est ad ipsam.

De primo dicendum est quod error, principaliter dictus in intellectu, sup-
 ponit vel includit ignorantiam, quoniam secundum AUGUSTINUM, *In Hesy-
 chium*, capitulo decimo quinto: «Non nisi ignorantia potest errare, non tamen
 omnis ignorans aliquid vel nesciens, eo quod ignorat vel nescit, errat», dicen-
 155 te eodem AUGUSTINO: «Non est consequens ut continue erret, si quis ali-
 quid nescit vel ignorat. (Ignorat) enim aliquis quadraturam circuli et tamen
 non dicimus quod erret.» Et ideo videtur quod error sit actus intellectus, quo
 quis estimat vel opinatur se scire quod ignorat. Propter quod, ubi prius, dicit
 illud AUGUSTINUS: «Errat quisquis estimat se scire quod nescit, pro vero quip-
 160 pe approbat falsum, quod ex erroris est proposito». Et quia actum intellectus
 sequitur actus voluntatis et actum voluntatis actus exterior, rationaliter no-
 men erroris ab actu intellectus translatus est ad actum aliquem notitie vel
 exteriorem. Et ideo beatus AUGUSTINUS, secundo *De libero arbitrio*, capitu-
 165 lo tertio, convenientiorem rationem ponit de errore, dicens quod errorem con-
 sequimur illud quod non ducit ad hoc, quod volumus, pervenire. Et hec qui-
 dem ratio convenit et actui intellectus et voluntatis et exteriori, sed primo

actui intellectus, deinde aliis. Cum igitur error, principaliter dictus, sit quo aliquis estimat vel opinatur se nosse quod ignorat, quatuor modis, secundum eundem AUGUSTINUM, ubi prius, convenit errare, scilicet putando verum quod falsum est, falsum quod verum vel certum habendo pro incerto, sive verum sit sive falsum. 170

Quibus suppositis, dicendum ad questionem, cum queritur utrum asserere Antichristum esse venturum tempore futuro determinato sit error, videtur esse dicendum quod sic. Primo, quoniam asserens pro certo illud, quod sacra Scriptura sicut incertum tenet, errorem in ipsa, sicut apparet per dictum AUGUSTINI iam positum prius. Sed sacra Scriptura, quamvis pro certo teneat Antichristum esse venturum, verumtamen quo futuro determinato sit venturus, an propinquo vel remoto vel quocumque alio, incertum reputat, sicut ex tertia questione precedenti declaratum fuit. Igitur asserere ipsum esse venturum tempore determinato errat in sacra Scriptura. 175 180

Secundo, quoniam qui separat se ab unitate Ecclesie catholice errat in eis que ad fidem pertinent. Veritas enim ipsius est articulus fidei, sicut apparet in *Symbolo Niceno*: «Credo in unam sanctam catholicam ecclesiam». Sed asserens Antichristum esse venturum tempore futuro determinato, per certitudinem dividit se a veritate ecclesie catholice. Ergo errat, ut videtur. Assumpta probatur, quia unitas ecclesie consistit primo in unitate fidei vel sensus et caritatis. Unde APOSTOLUS, *Prima ad Corinthios*, primo: «Idipsum dicatis omnes et non sint in vobis scismata» (1 Cor I, 10), ubi *Glossa*: «Si vultis esse eius, a quo nominamini christiani». Et ad idem hortatur *Philippenses*, secundo, dicens: «Implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eandem caritatem habentes, unanimes [f. 161c] idipsum sapientes» (Phil II, 2). Et eiusdem tertio: «Idem sapiamus et in eadem permaneamus regula» (Phil III, 16). Et *Actuum*, quarto: «Multitudinis credentium erat cor unum et anima una» (Act IV, 32). Igitur ad unitatem ecclesie per se pertinet idem sentire, idem asserere. Asserens autem Antichristum esse venturum futuro tempore et signato per certitudinem, sentit et asserit oppositum eius, quod ecclesia tenet et sancti expositores. Ecclesia enim et sancti tenentes Antichristum esse venturum et certum tenent (esse ignotum), in quo futuro determinate. Sequitur, igitur, ut videtur, quod sic asserentes errant. Et quia pertinacia in errore hereticum facit, verendum est quod talis, si pertinaciter asserat et correctus emendare noluerit, in heresim labatur. Dicit enim AUGUSTINUS, decimo octavo *De civitate Dei*, capitulo tertio: «Qui in ecclesia Dei morbidi aliquid pravumque sentiunt vel sapiunt, si correcti ut sanum rectumque sapiant, resistunt contumaciter suae pestifera et mortifera dogmata emendare nolunt, sed defensantes persistunt, heretici sunt». 185 190 195 200 205

Sic igitur patet quod asserens Antichristum venturum tempore futuro determinato, puta decimo quarto vel septuagesimo quinto vel quocumque alio tali, propinquo vel remoto, errat in sacra Scriptura.

Et conceditur ratio ad hec.

210 Ad eam, que est in oppositum, cum dicitur quod illud, cuius contrarium
 in theologia non potest probari esse falsum, nec est erroneum, dicendum quod
 immo, quod non errat tantum ille qui, quod falsum est, asserit esse verum
 vel e contrario, sed etiam qui quod incertum est in ea asserit certum esse, ut
 apparet ex dictis. Ex sacra etiam Scriptura faciliter probari potest quod An-
 215 tichristum venturum in hoc futuro determinato incertum sit, quamvis non
 possit probari falsum esse ex ea. Sicut enim non asserit aliquid futurum de-
 terminatum, ita nec aliquid negat, ut dictum est prius.

IOANNIS QUIDORT DE PARISIUS

TRACTATUS DE ANTICHRISTO ET EIUS TEMPORIBUS
 [Fragmenta ex editione Lazari de Soardis, Venetiis 1516, ff. 17d-51d]

.....

Huic etiam prophetie beati Methodii predicto modo exposite tanto ratio-
 nabilius asserendum est, tanquam nature, quanto ei accrescatur probabilis et
 scientifica probatio per viam astronomie et prophetice considerationis accepte,
 5 que certior est...

[f. 48b]...probetur habere per astronomicam inquisitionem, que magis scien-
 tifica est..., quod in sexto millenario mutaretur cursus huius mundi et appa-
 rebit Antichristus...Et ita, ex eius prophetia ultra teneri potest sine temerita-
 te assertionis, tempus suspectum usque ad ducentos annos, ultra quorum
 10 spatium cursus huius mundi convenienter non durabit, etc.

Ex Scriptura, vero, canonica, pauca determinatio habetur de fine mundi
 quoad certum numerum annorum. Hoc enim habemus expressum, quod prope
 est iam finis mundi...

.....

[f. 49b]...Ex alio autem loco *Danielis* volunt aliqui accipere infra centena-
 15 rium annorum sequentem fore mundi consummationem. Nam dicitur duo-
 decimo eiusdem: «Cum ablatum fuerit iuge sacrificium et posita fuerit abo-
 minatio in desolatione, dies mille ducenti nonaginta. Beatus qui expectat et
 pervenit usque ad dies mille trecentos triginta quinque. Tu autem vade» (Dan
 XII, 11-13). Dicunt ergo per iuge sacrificium hoc, non intelligi sacrificium Novi
 20 Testamenti sed Veteris, quod fuit ablatum quadraginta duobus annis post pas-
 sionem Christi sub Tito et Vespasiano, quando iudei totaliter fuerunt capti-
 vati et de Hierusalem expulsi, in quo loco solum licebat ex legis precepto of-
 ferre iuge sacrificium, quod mane et vespere offerebatur. Per abominationem
 intelligunt Antichristum vel idolum, quod circa finem mundi ponetur in tem-
 25 plo, quasi Deus, in desolationem fidelium. Et ista duo ponunt quasi duos nu-
 meros, scilicet, initium et finem computationis predicte, scilicet, mille du-

centorum nonaginta annorum, ut dies pro anno ponatur, sicut dicitur *Ezechiel*: «Diem pro anno dedi tibi» (Ez IV, 6). A tempore, igitur, ablati iugis sacrificii, quod fuit ablatum quadragesimo secundo anno post passionem Christi, usque ad Antichristum elevatum et exaltatum, mille ducenti viginti, quibus, si addantur septuaginta sex, qui fluxerunt a Nativitate usque ad quadragesimum secundum post passionem, sequitur quod Antichristus tolletur infra annum ab incarnatione millesimum tercentesimum sexagesimum sextum. Subiungitur autem: «Beatus qui expectat et pervenit ad dies mille trecentos viginti quinque propter triginta quinque» dies vel annos, qui ultra primum numerum mille et viginti se extendunt usque ad tempus pacis, quod erit, interempto Antichristo, magne tranquillitatis, quia ubicumque adorabitur Christus, de quo intelligitur apertio quinti sigilli in *Apocalypsi*, quod, cum aperiretur, factum est silentium in celo (cf. Apoc VIII, 1: sigillum septimum).

Sed ista expositio inconveniens est et non convenit textui. Primo, quia tempus sublato iugis sacrificii et posite abominationis distinguitur, quasi duos numeros predictae computationis, quasi ab uno ad aliud fluat predictus numerus annorum, quod est contra textum. Non enim dictum est: «A tempore, cum ablatum fuerit iuge sacrificium usquequo ponatur abominatio», etc., sed dicitur: «Apposita fuerit abominatio», etc., quia ab his duobus, cum fieri incipient, tamquam ab uno computationis, in uno predicta computatio incoatur. Item, predicta expositio est contra textum ibidem, undecimo capitulo, ubi simul fore et ab eisdem fieri insinuantur duo predicta, scilicet, ablatio iugis sacrificii et compositio desolationis (cf. Dan XII, XI, 31).

Item peccat dicta expositio hic exponendo [f. 49c] diem pro anno. Cum enim in eodem capitulo et in eadem visione quesivisset *Daniel*: «Quousque finis horum mirabilium?» (Dan XI, 6). Respondit vir indutus lineis: «Quia tempus et tempora et dimidium temporis» (Dan XII, XI, 7), id est, tres annos cum dimidio. Et quia *Daniel*, hec audiens, non intellexit, ut dicitur ibi, ideo subsequuta est magis plana responsio quod «cum ablatum fuerit iuge sacrificium et posita fuerit abominatio» (Dan XII, 11), etc., abinde, id est, a tempore, quo ista incipient, dies mille ducenti nonaginta, quanto tempore durabit persecutio. Ideo magis rationabile est ut per iuge sacrificium intelligatur sacrificium Legis Nove, quod auferetur ad tempus, currente persecutione sub Antichristo, per dies mille ducentos nonaginta seu per tres annos cum dimidio, sive quadraginta duobus mensibus, quibus civitas, id est, ecclesia conculcabitur. Si autem per iuge sacrificium intelligeretur sacrificium Veteris Legis adhuc non operibus ablatio huiusmodi facta sub Tito et Vespasiano, secundum convenientius sub Antioco hic exponit Porphirius et alii quidam. Huius enim tempore fuerunt tres anni in desolatione templi, ut dicunt Iosephus et Marcus Liber. Quod vero de tempore mille trecentorum triginta quinque dierum remanet se extendit usque ad tempus, quo Iudas Machabeus de Antioco triumphavit et idolum contrivit et templum mundavit. Ideo dicitur: «Beatus, qui expectat» (Dan XII, 12), etc.

.....
 70 «Non est vestrum...» (Act I, 7): «Non est vestrum, quia a vobis non est»,
 tamen a Spiritu Sancto superveniente predicta scietis et prophetabitis de pre-
 dictis. Unde *Glossa*: «Non ait: "Non erit..."; sed: "Non est..."; notans eos ad-
 huc esse infirmos et ideo ad secretum non esse idoneos.» Et quamvis Domi-
 75 nus dixerit nos non attingere ad cognitionem de predicto tempore quoad diem
 vel horam vel momenta, non tamen negat quoad annum vel centenarium vel
 millenarium. Ergo saltem sine reprehensione potest dici quod tali anno vel
 annorum centenario vel millenario convenit Antichristo, licet incertum sit
 de die, hora et momento...

80 ...Item, sicut adventus Christi ad iudicium dependet ex divina voluntate,
 sic adventus eius in carnem. Et tamen adventus in carnem fuit a prophetis
 prenuntiatum et quoad tempus fuit definitus et determinatus plus et plus,
 secundum quod magis appropinquabat adventus ille...quasi sic potest esse de
 adventu Antichristi et de secundo adventu Christi.

Sed nec ista concludunt sciri posse.

85 [f. 51b] ...Quod vero dicitur *Actuum* primo: «Sed accipietis virtutem su-
 pervenientis», etc., non ideo quod < per > Spiritum Sanctum supervenien-
 tem noscerent illa tempora vel momenta (hoc enim eis non expedit), ut sem-
 per vivant quasi quotidie iudicandi. Et ideo dicitur quia per Spiritum Sanctum
 daretur eis adiutorium, quo indigebunt ad predicandum resurrectionem. Unde
 90 *Glossa*: «Tollitur scientia temporum, sed divinum, quo indigent, adhibetur
 auxilium.» Hoc modo sicut cum prius aliud tollitur, aliud datur, ne penitus
 tristentur. Et, sicut alia *Glossa*, intelligi debet: «Quia hoc, scilicet, testes fieri,
 scilicet resurrectionis scilicet, ad quod requirebatur signa facere et adversa tol-
 lerare, non poterant propter infirmitatem carnis, poterant autem virtute Spi-
 95 ritus Sancti».

Quod vero dicitur quod Dominus non negat nobis notitiam anni vel cen-
 tenarii annorum vel huiusmodi, sed solum diei vel hore, dicendum quod immo
 negat eis prescientiam non solum diei vel hore, sed anni vel temporis cuius-
 cumque. Nam *Actuum* primo, discipuli etiam petiverunt de die vel hora, sed
 100 de tempore simpliciter etiam dixerunt: «Domine, si in tempore hoc restitues
 regnum Israel?» (Act I, 6). Quibus tamen responsum est: «Non est vestrum»
 (Act I, 7), etc., secundum quod prosequitur AUGUSTINUS, XVIII, *De civitate
 Dei*, capitulo quinquagesimo tertio. Notandum tamen quod sibi < non >
 negat Dominus precognitionem centenarii, scilicet, annorum vel huiusmo-
 105 di, secundum probabilitatem vel coniecturam, sed solum certitudinis com-
 prehensionem... Idem etiam AUGUSTINUS, ubi supra, tales presumptiones vel
 presumentes centenarios vel quinquagenarios vel huiusmodi, non reprehendit,
 nisi hoc asserant ut certum de Scripturis canonicis. Dicit enim quod tales
 coniecturis hominum utuntur et non ab eis aliquid certum de Scripture ca-
 110 nonice auctoritate profertur. Ipse enim dicit tol-[f. 51c]-lerabilem esse opinio-
 nem, que dicit in septimo millenario cursum mundi mutari, exponendo cau-

sam, ut supra exposita est et dicit aliquando se sensisse...

Quod autem subiungitur de primo adventu Christi in carnem, qui fuit aliquibus revelatus, potest dici quod quoad revelationem diei vel hore vel anni, non fuit alicui per revelationem predictum, sed substantia adventus revelata est sanctis et circumstantie alicue, ut quod virgo concipiet et pariet et appropinquatio maior vel minor, prout unus dicebat: «Veniet», alius: «Non tardabit», etc. Sed signatio determinata anni non est predicta, quoadusque est impletum quod prius fuerat prophetatum. Et sic erit de Antichristo. Nam Enoch et Elias, se ei opposentes, ipsum advenisse predicabunt et forte digito ostendent. Non est tamen simile de adventu primo et secundo, quia expedit sic ignorare determinationem adventus secundi, ut dicit *Glossa*: «ut sic homines vivant quasi semper iudicandi.» Unde Dominus *Matthei*, XXIII et beatus Petrus in sua *Secunda Canonica*, de hoc secundo adventu loquentes, non comparant ipsum primo adventui, sed diebus Noe (Mt XXIV, 37-38; 2 Petr II, 5), quando Dominus diluvium per aquam misit, quod tempus in nullo sui previsum fuit. Ita erit de ultimo Domini adventu, quando veniet sicut fur in nocte, etc.

[f. 51d] ...Non ergo credamus aliqua esse certa de tempore Antichristi determinatio nec per revelationem nec per Scripture inspectionem nec argumentationem, precipue quoad annum, diem et horam; quamvis secundum has coniecturas credamus probabiliter, sine omni assertionem vel hesitationem, huius mundi cursum infra ducentos et sexaginta novem annos ab anno presenti, qui est millesimus tercentesimus ab incarnatione Domini ad tardius terminari, propter Methodii prophetiam et sancti Augustini opinionem superius tactam et multas alias coniecturas...

NICOLAI DE LYRA

GENERALIS DISPUTATIONIS QUAESTIO DECIMA QUINTA

[Fragmentum ex cod. Vat. lat. 982, f. 86a-c]

Questio decima quinta. Aliud vero respicit cognitionem, que habetur ex revelatione prophetiarum. Et fuit: Utrum possimus scire an Antichristus sit natus vel non natus adhuc...

.....

[f. 86b] Ubi autem videtur magis determinari [tempus adventus eius [Antichristi] in Veteri Testamento, prout nunc occurrit, est *Daniel*, duodecimo, ubi dicitur: «A tempore, cum ablatum fuerit iuge sacrificium et posita fuerit abominatio in desolatione, dies mille ducenti nonaginta» (Dan XII, 11). Hanc enim quidam sic exponit, quod a tempore ablationis iugis sacrificii usque ad

10 positionem abominationis, per quam intelligit Antichristum, sint anni mille
ducenti nonaginta, iuxta expositionem factam *Ezechielis*, quarto: «Diem pro
anno dedi tibi» (Ez IV, 6). Per iuge vero sacrificium accipiunt Veteris Testa-
menti, quod dicit fuisse ablatum in incarnatione Christi, quia tunc venit ve-
rum sacrificium. Et ideo dixerunt quod Antichristus regnaret anno millesi-
15 mo ducentesimo nonagesimo. [f. 86c]

Sed isti, ut evidenter apparet, decepti sunt, quia iam transierunt terminum
illum anni viginti, cum simus in millesimo tercentesimo decimo. Nec imme-
rito. Quia, dato quod prophetia illa velit predicto modo, ut exponunt, insi-
nuare tempus adventus Antichristi, quod tamen mihi incertum est, irratio-
20 nabiliter acceperunt terminum, a quo debebant incipere numerare, pro eo quod
sacrificium vetus non cessavit statim incarnato Christo, nec quoad usum nec
quoad efficaciam.

Videlicet, quoad efficaciam cessavit, oblato Christo in cruce, licet reman-
serit quoad usum. Et ideo convenientior terminus fuisset tempus passionis,
25 a quo remaneret nobis adhuc tredecim anni. Sed quia adhuc remansit sacri-
fificium nec adhuc erat illicitum quoad usum usque ad divulgationem evange-
lii inter gentes et determinationem apostolorum, que facta est *Actuum*, deci-
mo quinto (cf. Act XV, 5. 28-29) et, ut puto, quintodecimo anno post
passionem Christi, ideo ad hoc videtur quod ille esset convenientior termi-
30 nus. Sed quia per illam determinationem ita liberantur gentes ab observatio-
ne legalium, quod tamen non interdicitur iudeis, ideo, licet possit dici tunc
cessasse quantum ad efficaciam, ut dictum est, non tamen potest dici ablatum.

Et ideo puto quod convenientior terminus est tempus destructionis tem-
pli, que facta fuit circa quadagesimum secundum annum a passione Christi,
35 cui, si addantur triginta tres anni vite Christi, fiunt septuaginta quinque. A
quo termino usque mille ducentos nonaginta, secundum istam rationem, de-
bet Antichristus regnare. Si autem de millesimo tercentesimo decimo, qui modo
currit, auferas septuaginta quinque, qui fuerunt a nativitate Christi usque ad
destructionem templi, remanent mille ducenti triginta quinque. A quo ter-
40 mino, in quo sumus modo, remanent nobis adhuc quinquaginta anni usque
ad eius regnum.

In Novo vero Testamento non occurrit mihi locus, unde melius possimus
scire tempus adventus eius, quam illud *Secunde Thessalonicensium*, secundo:
«Tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat. Et tunc revelabitur
45 ille iniquus» (2 Thess II, 7-8), etc. Sed hec ita obscure dicuntur, ut quid velit
apostolus dicere, non solum ego, sed etiam AUGUSTINUS se fateatur ignora-
re, vigesimo *De civitate Dei*, decimo nono, ubi etiam ponit multas hominum
suspiciones super hoc verbo. Et ideo ex illo loco nihil est mihi super hoc
certum.